1. Assyria and Babylonia—Hist.—Assyrian empire
2. Persia—Hist., Ancient, to A.D. 640

UD

ASSYRIË.

DE ASSYRISCH-IRANISCHE MOGENDHEID

(1250 tot 500 J. v. Chr.)

NAAR DE DENKBEELDEN VAN

JAKOB KRUGER

VOORGESTELD DOOR

G. KUIJPER Hz.,
Luitenant-Ingenieur.

TE AMSTERDAM, BIJ
C. F. STEMLER.
1856.

DE ASSYRISCH-IRANISCHE MOGENDHEID.

ASSYRIË.

DE ASSYRISCH-IRANISCHE MOGENDHEID.

(1250 tot 500 J. v. Chr.)

NAAR DE DENKBEELDEN VAN

JAKOB KRUGER

VOORGESTELD DOOR

G. KUIJPER Hz.,
Luitenant-Ingenieur.

Te AMSTERDAM, bij
C. F. STEMLER.
1856.

Op Assyrië's Geschiedenis in deze oogenblikken de aandacht van den landgenoot te vestigen, achtten we niet ongepast. In dit verslag bepaalden we ons echter tot de mededeeling van eind-uitkomsten, met aanwijzing der gronden waarop deze steunen. Mogt de belangstelling in dit onderwerp genoegzaam levendig blijken, dán behouden we ons vóór, dezen arbeid te doen volgen door de proeve eener aanéén geschakelde geschiedenis van ditzelfde tijdperk.

M., 1856. G. K. Hz.

INHOUD.

DE ASSYRISCH-IRANISCHE MOGENDHEID.

Moge men al op het tegenwoordig standpunt der wetenschap veilig met Burmeister kunnen aannemen, dat de duizend millioen bewoners der aarde, ofschoon naar denzelfden grondvorm geschapen, *niet* afstammen van *een enkel menschenpaar;* ja, valt het zelfs niet moeijelijk, deze verscheidenheid in wording van de menschheid te brengen in samenstemming met de Mosaïsche overlevering: stellig is het toch, dat voor ons Indo-Germanen de verouderende voorstelling, welke in het Eden van den Bijbel den eenigen oorsprong van het gansche menschdom plaatst, buitengewone aanlokkelijkheid hebben moet, daar het aan geen redelijken twijfel meer onderhevig is, of West-Asië was de wieg en bakermat onzer voorouders, en zijn 't de Hyksos (Haiks in Armenië), die, vandáár verdrongen door de Assyriërs, na ruim vijf eeuwen Aegypte te hebben overheerscht, uit deze laatste streek naar de Peloponnesus overstaken, en in den loop der tijden gansch Zuid-, Midden- en West-Europa bevolkten. Tot nog toe lag echter juist de geschiedenis dier stamvolkeren in eenen dichten nevel gehuld, welke voor den geschiedvorscher niet bleek op te klaren, dan om hem te voeren in eenen beijert van onwaarschijnlijkheden, waaruit geleerdheid noch vindings-kracht hem schenen te kunnen redden. Sedert eenige jaren evenwel is ook over dit zoo duister tijdperk van de maatschappelijke, godsdienstige en zedelijke ontwikkeling der menschheid een nieuw licht opgegaan, door aan de beoefening der Klassische en Gewijde Oudheid niet alleen te paren die van de Iranisch-Persische heldensagen en chronijken, maar ook vooral die van de Assyrische gedenkteekenen, door wier opdelving en ontcijfering Layard en Rawlinson zich eenen onsterfelijken roem verwerven. Veel moge er nog op te sporen en te ontraadselen vallen, voornamelijk ten aanzien van den tijd vóór het dusgenaamd Tweede Assyrische Wereldrijk; met betrekking tot dit laatste en diens samenhang met de Medisch-Persische heerschappij verkreeg men echter bereids eenen zoo hechten grondslag,

dat er gerust op kan worden voortgebouwd. Aan den schranderen Jakob Kruger uit Frankfort a/d M. komt de eer toe, uit de zoo verschillende bouwstoffen een welgeordend en samenstemmend geheel te hebben gevormd [1]), en 't is aan diens hand, dat wij in korte trekken wenschen aan te toonen, hoedanig met der daad het innig verband is, hetwelk tusschen dit Tweede Assyrische Rijk en diens latere overheersching door de volkeren van Iran bestaat.

A.

AARDRIJKSKUNDIGE GESTELDHEID VAN WEST-ASIë.

Het werelddeel Asië laat zich historisch en physisch gereedelijk verdeelen in vier hoofd-afdeelingen, welke, schoon onderling in menig opzicht verschillend, toch over 't geheel onmiskenbaar bijéén behooren.

1°. Noord-Asië omvat de uitgebreide Siberische vlakte.

2°. Oost-Asië beslaat zoo wel het hoog-land van Midden-Asië, als het Tjsineesche laag-land; deze beide afdeelingen stonden trouwens steeds in een innig historisch verband, en nog heden ten dage strekt Tjsina's heerschappij zich over 't gansche hoog-land uit tot aan den Bolor-tag.

3°. Zuid-Asië, of Indië, is door de natuur scherp afgebakend van alle overige landen; in 't noorden wordt het gescheiden van Oost-Asië door het vervaarlijk Himelaya-gebergte, in 't westen evenzoo van West-Asië door de steil afhellende Soliman-keten, en in 't zuiden en oosten begrensd door zeeën. Even als Oost-Asië heeft het zijne eigenaardige physische en historische ontwikkeling.

4°. West-Asië, dat van deze drie deelen in vele opzichten verschilt, omvat de uitgebreide landstreken tusschen den Hindoe-koeh en het Soliman-gebergte in 't oosten en den Archipel en de Middellandsche Zee in 't westen, tusschen den Indischen Oceaan en den Arabischen Zeeboezem in 't zuiden en de Zwarte Zee, den Kaukasus, de Kaspische Zee en de rivier Tshihoen (eertijds Oxus) in 't noorden. Als waar centraal-land vereenigt de bodem in zijne verschillende deelen

---

[1]) J. Kruger, *Geschichte der Assyrier und Iranier vom 13ten bis zum 3ten Jahrhundert vor Christus* (Frankf. a. M., H. L. Brönner, 1856). Gr. 8°., XXII und 527 Bl., 4 Steintafeln und Karte.

de geaardheid van alle aangrenzende streken in 't Oosten, Westen en Zuiden in zich, en werd het door de natuur tot eene vroegtijdige en hooge maatschappelijke ontwikkeling als aangewezen.

Het oostelijk deel, of Iran, is een uitgebreid golvend hoog-land van tusschen de 40—50000 vierk. geogr. mijl oppervlakte. Het doet zich over 't geheel voor als eene nabootsing van het wijd-uitgestrekte hoog-land van Centraal-Asië, waarmeê het door den Hindoe-koeh als door eene land-engte verbonden is. In 't noorden en zuiden zich verheffende tot hooge grensgebergten, daalt het in 't midden tot een laag-land, waarvan 't centrum door een meir gevormd wordt. Even als in Hoog-Asië spelen uitgestrekte woestenijën, door binnenwateren hier en daar met grasrijke oevers begiftigd, ten aanzien van den aard van Iran's bodem de hoofd-rol.

Eene nog grootere massa vormt het Zuidelijk Schiereiland van West-Asië. In dezelfde betrekking als Iran tot Hoog-Asië staat Arabië tot Afrika: in 't zuiden eene hooge vlakte met vruchtbare hellingen vertoonende, breidt het zich desgelijks noordwaarts uit in zandwoestijnen, wier karakter echter veel meer Afrikaansch dan wel Asiatisch heeten mag. Deze physische verwantschapping met Afrika was dan ook uiterst rijk in gevolgen ten aanzien van den aard en het wezen der bevolking. Terwijl toch de Arabieren in 't noorden schier overal in 't verloop van ettelijke eeuwen verdrongen werden, verbleef hun in Afrika tot in den tegenwoordigen tijd de heerschappij. Even als Iran met Hoog-Asië door den Hindoe-koeh, is Arabië door eene werkelijke land-engte met Afrika verbonden, en juist met behulp hiervan vond sedert de vroegste tijden wederkeerig de levendigste inwerking der beide werelddeelen op elkander plaats.

Westwaarts strekt zich Klein-Asië uit, dat in 't midden insgelijks een hoog-land met meiren vertoont, maar voor 't overige zoo wel door zijne talrijke geledingen, als door de verscheidenheid zijner kust-bevolking en den aard zijner voortbrengselen, meer met Europa gemeen heeft. Sedert onheuglijke tijden stond het dan ook hiermede in de innigste en levendigste verwantschapping, en wel bepaaldelijk met het zuid-westen van ons werelddeel.

Het alpen-land in 't centrum van Europa komt daarentegen overéén met de bergstreken in het noordelijk gedeelte van West-Asië, tusschen de Russische vlakte en die van den Euphraat. Ook hier ontbreekt het niet aan 't eigenaardig kenmerk van Asië uit een geographisch oog-punt, namelijk aan eene bergvlakte of plateau (bij Erseroem), wel niet van groote uitgebreidheid, maar daarentegen meer dan 2000 el hoog.

Even als Oost-Asië, Afrika en Europa door Iran, Arabië en Klein-Asië (met Armenië) in West-Asië vertegenwoordigd worden, zoo vindt men door het dubbel-gebied van Euphraat en Tigris in 't hart hiervan de uitgebreide stroomvlakten van Indië terug. Naar 't zuiden een zeldzaam toonbeeld van verwonderlijke vruchtbaarheid opleverende, doet het zich in de strekking van 't bergachtig noorden als eene schier waterpasse uitgebreide alluviaal-vlakte voor. Terwijl rondom het herders-leven tot op den huidigen dag bleef heerschen, was hier sedert den vroegsten tijd een hoofdzetel van akkerbouw en maatschappelijke ontwikkeling.

Ondanks deze ongemeene verscheidenheid in zijne afzonderlijke leden vormt West-Indië toch een in zichzelf besloten geheel, dat het best te vergelijken valt met het niet veel grootere Europa. Dieren- en plantenrijk hebben zelfs meer verwantschap met die in Europa, dan met die van Oost-Asië en Indië. Nog meer komt zulks in het wezen der bewoners uit. De volkeren, welke sedert de vroegste oudheid deze streken bewonen, behooren schier alle tot het Kaukasisch ras, en wel voor 't grootst gedeelte tot den Indo-Germaanschen stam. Zelfs de Turken, die zich over de oorspronkelijke bevolking als ware het hebben heengeschoven, vertoonen in geenerlei opzicht meer de physiologische eigenaardigheden van 't gele ras, maar zijn in den loop van ettelijke eeuwen door vermenging en door den invloed van 't klimaat vervormd geworden. Tegenover Oost-Asië daarentegen vertoont deze Westelijke afdeeling in ethnologischen zin met der daad een scherp tegenbeeld, dewijl in 't eerste slechts in uiterst geringe mate eenig Kaukasisch element valt op te sporen, en in plaats daarvan zijn zoo uitgestrekt gebied door volkeren van 't gele ras bewoond wordt. Zelfs met de Indiërs hebben de bewoners van Vóór-Asië veel minder verwantschap dan met de Europeanen. Mogt Indië toch eertijds door Ariërs (Indo-Germanen) veroverd worden, en bezat de oudste taal dezer veroveraars met de Iranische onmiskenbare overéénkomst, zoo heeft echter door de in 't oog springende physische verscheidenheid van 't land in den loop der eeuwen met de taal, zoo wel als met den grondvorm der overweldigers, eene groote verandering plaats gegrepen. Ontegenzeggelijk trekt de huidkleur van den hedendaagschen Indiër naar 't zwarte, en is zijn tegenwoordig volks-karakter zeer verschillend van het oorspronkelijk Arische. Desgelijks heeft het Sanskriet zich in een aantal, ten deele onderling zeer uitéénloopende talen opgelost, waarin men te vergeefs zoekt naar eenige gelijkvormigheid, welke den stempel draagt eener physiologische verwantschap.

West-Asië's innerlijke samenhang laat zich echter nog gereedelijker van een historisch standpunt opmerken. Terwijl Europa, dat toch steeds geacht wordt een in zichzelf besloten geheel te vormen, nooit tot een afgesloten staats-geheel vereenigd werd, had zulks met West-Asië herhaalde malen plaats. Bereids volle 21 eeuwen vóór Chr. heerschten Ninus en Semiramis van den Archipel tot Indië; het Persisch Rijk van Cyrus omvatte dezelfde landen, met uitzondering van Arabië. Evenzeer echter als eenmaal Semiramis, ondanks hare geestkracht en verbazend groote macht, in den aanval op Indië het hoofd gestooten had, schoten Daríus en Xerxes in 't Westen te kort; want genie noch strijdkrachten vermogen de grenspalen omver te rukken, welke de natuur zelve in wezen riep. Het Rijk van Khosrew-Parwitz, in den aanvang van de 7de eeuw onzer tijdrekening, omvatte zelfs gedurende korten tijd Arabië, bezat in 't oosten dezelfde grenzen als het (eerste) Persisch Rijk, en reikte in 't westen gedurende eenigen tijd tot onder de muren van Byzantium. Van nagenoeg gelijke uitgestrektheid was in de 8ste eeuw het Khalifen-Rijk der Abassiden; alleen Byzantium, te dezer tijd Europa's vóórpost, belette dat geheel Klein-Asië hierin opgenomen werd.

Al deze Rijken, met de enkele uitzondering van 't eerste Persische, hadden hun hoofdzetel in de verrukkelijke stroomvlakte, welke West-Asië's hart met diens hoofd-slag-aderen uitmaakt. In de vroegste tijden was deze landstreek als bezaaid met een aantal steden, die meerendeels heden ten dage uitgebreide puinheuvels vormen. Volgens den Bijbel was de eerste hoofdstad Babel (Babylon), hetgeen doet denken aan eenen ontwikkelings- en bevolkings-stroom van 't zuiden en oosten uit. Ook de Abassiden verkozen zich hier in Bagdad hunnen hoofdzetel, terwijl het Ktesiphon der Parthen en Sassaniden insgelijks in de nabijheid lag.

Uit Babel trad Ninus-Assur op, de stichter van Niniveh, welke in den loop der eeuwen hare moederstad verre in luister overtrof, doch hare grootte in elk geval door den invloed van krachten uit het noorden bereikte. Volgens de Grieksche bescheiden vereenigde Ninus zuidelijke Arabische stammen met een volk, dat uit het noordelijk gebergte afstamde. Hier nu woont sedert onheuglijke tijden het dapper volk der Koerden, in afkomst en taal van Indo-Germaanschen oorsprong; en nog verder noordelijk ontmoet men de vreedzamer Armeniërs.— De stad Niniveh zelve lag aan den linker oever van den Tigris, tegenover het later ontstane Chalah, en hare ligging

bezat uit een geographisch oogpunt eene merkwaardige overéénkomst met die van Weenen, welke nog treffender zou uitkomen, indien de Donau, van 't noorden naar 't zuiden stroomende, in de Adriatische, in plaats van in de Zwarte Zee uitmondde.

De oorzaak, waarom West-Asië reeds zoo vroeg onder éénen scepter vereenigd werd, ligt voor een gedeelte juist in die groote verscheidenheid der afzonderlijke bestanddeelen. Die voortbrengselen, waaraan 't de eene streek mangelde, werden in eene andere gevonden, en vandaar al zeer spoedig onderling verkeer, gevolgd door vereeniging. De vroegste veroveraars hadden dan ook niet louter de uitbreiding van hun gebied, maar ook vooral den aanleg van degelijke gemeenschaps-middelen voor oogen. De groote heirbanen, welke, van Assyrië uit, West-Asië in alle richtingen doorsneden, worden deswege dan ook bereids aan Ninus en Semiramis toegeschreven. Aangezien nu 't centrum, de stroomvlakte van Euphraat en Tigris, het noodwendigste (namelijk het brood) opleverde, moesten reeds daardoor de omliggende onvruchtbare landstreken in afhankelijkheid hiervan geraken. Nog meer werd zulks het geval, zoodra zij zich gemeenzaam maakten met artikelen van weelde, waarin vooral door de steden van Assyrië en Mesopotamië voorzien werd.

Dienovereenkomstig nu regelde zich ook de politische afhankelijkheid van beide laatste landen. Klein-Asië, op zichzelf vruchtbaar en door zeeën rondom met Europa's vruchtbaarste en beschaafdste streken in nadere gemeenschap, onttrok zich ook meermalen dan eenig ander gedeelte aan de opperheerschappij van 't Oosten. Zulks was o. a. het geval in den tijd der Sassaniden en Arabieren, en zelfs in vroeger tijd behoorde het reeds in lang niet meer tot Assyrië, toen dit volgens Herodotus nog steeds „Opper-Asië" overheerschte.

In dergelijke omstandigheden verkeerden Syrië, Phoenicië en Palaestina. We weten uit den Bijbel, dat vooral het laatste land zijne behoeften meestendeels uit Aegypte trok; bereids Jakob zond ten tijde van den hongersnood zijne zonen naar Aegypte, en op de gedenkteekenen zien we vaak dergelijke gezantschappen van Semieten afgebeeld. Dien ten gevolge verwierf Aegypte in deze streken vroegtijdig reeds zoo groot overwicht, dat het van hieruit zelfs gansch West-Asië onderwerpen kon. Aan de grensscheiding tusschen de beide hoofdmachten lag Phoenicië, hetwelk door zijne verbindingen ter zee genoegzaam tegen gebrek aan granen gevrijwaard was; zijne afhankelijkheid sproot louter voort uit de behoefte aan gemeenschaps-wegen, waar langs het zijne manufacturen en handels-waren kon uitvoeren,

of vreemde inbrengen. Twee hoofdbanen stonden den Phoeniciërs naar 't Oosten ter dienste: op de eene, over de land-engte van Suëz, dreven zij vooral ten tijde van Salomo handel tot met Indië, doch zij stond gansch onder Aegypte's heerschappij; de andere en belangrijker baan werd daarentegen door de Assyriërs beheerscht. Diensvolgens geraakte Phoenicië ook meer van deze laatsten afhankelijk. De bedoelde baan liep toch over de gewichtige stad Hamath aan den Orontes naar Thapsakus aan den Euphraat; hier verdeelde zij zich, en ging eenerzijds naar Niniveh-Chalah en de kern van het vasteland, doch anderzijds den Euphraat af naar de Persische Golf. Over deze laatste baan nu werd de eigentlijke groothandel met Indië gedreven, en de belangrijkheid van 't latere Antiochíë vond grootendeels haren oorsprong dáárin, dat deze stad het aanvangs-punt van dezen handels-weg vormde en dien beheerschte. Ten tijde van Judaea's grootheid stichtte Salomo ten behoeve van de Phoeniciërs en van zijn eigen Rijk de oase-stad Thadmor (Palmyra) in 't hart der woestenij, en hierover liep, van Damaskus uit, een karavaanweg, welke zich desgelijks aan den Euphraat met de groote Zuidoost-baan vereenigde. Van deze gemeenschaps-wegen nu was voor 't grootst gedeelte de welvaart der Phoeniciërs afhankelijk, en Assyrië vermogt dit volk te overheeren, zoo dikwerf het zich in bezit der deze baan beheerschende knoopen bevond [1]). Deswege moest het dan ook vóór alles streven naar de onderwerping der steden aan den Euphraat, en in Syrië naar die van Hamath en Damaskus, hetgeen door de geschiedenis dan ook voldingend bevestigd wordt. Op deze wijze kwam Phoenicië reeds onder Ninus in Assyrië's macht, en werd het hieraan ook in latere tijden cijnsbaar, toen men in Judaea de Assyriërs nog niet te duchten had.

Sedert de vroegste eeuwen trouwens stonden de noordelijke alpenstreken in afhankelijkheid van het laag-land; want in 't zuiden brachten dier bewoners de voortbrengselen van hun land, paarden, muilezels, wijn enz., alsmede hunne slaven en kinderen, ter markt. De harems en slavenhuizen der Assyrische en Babylonische Grooten werden buiten allen twijfel toenmaals uit die streken evenzoo aangevuld, als heden ten dage die in Constantinopel uit de landen van den Kaukasus.

In dergelijke verhouding tot het laag-land nu stond ook het Oosten, dat uitgestrekte Iran, hetwelk benevens Assyrië in dit verslag

1) Movers, *das Phönikische Alterthum*, Th. I, 165, 268 volgg. enz.

het meest onze aandacht trekken moet. Dit golvend hoog-land bereikt gemiddeld eene hoogte van ruim 1200 el; het grenst ten oosten aan Indië, waar het Soliman-gebergte de natuurlijke scheiding vormt, hoezeer de geschiedenis ook den Indus als grens aanwijst. In 't noorden wordt Toeran, de uitgebreide, door Oxus en Jaxartes doorstroomde vlakte, deels door eerstgenoemden vloed, deels door de woestijn gescheiden van Iran. In 't zuiden vormt de Indische Oceaan, in 't westen de vlakte van den Euphraat de grensscheiding. De Persen rekenen echter in den regel nog Koerdistan en Adserbidsjan tot Iran, welks eigenaardigheid vooral daarin bestaat, dat zijne grensgebergten rondom gedeeltelijk in evenwijdige strekking loopen, terwijl het centrum, schier van de kom uit, afhelt en eindelijk in het Aria- (Zareh-) meir tot bijna onder den waterspiegel der zee daalt. Het gevolg hiervan was, dat zich nergens grooter stroomgebieden konden vormen dan die, welke hun water in de zee of in een der drie aangrenzende stroomen lieten wegvloeijen. De enkele stroom van eenig belang is eene binnenrivier, thans de Hirmend, welke in de Zendboeken als Haêtoemât; bij de Grieken als Etymandrus bekend staat. Deze rivier ontspringt aan de zuidelijke helling van den Hindoe-koeh, neemt den Arachotus (Harachwaiti) in zich op, en vloeit in zuid-westelijke richting uit in het Aria- (Zareh-) meir. Bevaarbaar is zij trouwens nergens, en in heete zomers droogt zij zoo goed als geheel op. In 't zuiden stroomen slechts korte stortbeken met onregelmatigen water-afvoer door de dalen van steil afhellende grensgebergten in zee uit. In de gewesten Persis en Susiana bevinden zich ettelijke stroompjes, vooral in 't laatstgenoemde de Choaspes, waaraan Susa gelegen is; maar ook deze zijn van gering belang. Onder de nevenrivieren van den Tigris verdienen alleen de Groote en Kleine Zab, bezuiden Niniveh, genoemd te worden. In 't algemeen is *water* dat levens-beginsel, hetwelk de natuur aan 't Iranisch hoog-land boven alles onthouden heeft: zonder de op zichzelve staande bronnen, welke trouwens in 't golvend heuvelland van Iran tamelijk menigvuldig worden aangetroffen, zou dit eene enkele uitgestrekte woestijn vormen, want ook de regen valt er niet in genoegzame hoeveelheid. Door die bronnen en een groot aantal binnenwateren ontstaan echter vele *oasen,* wier bekoorlijkheid door het barre der omringende woestenijën nog verhoogd wordt. Eene schrikbarende woestijn strekt vooral van het Zareh-meir tot naar Masenderan, thans de zoutwoestijn van Koewir geheeten, doch buiten twijfel in de vroegste tijden slechts eene uitbreiding van 't voormelde meir. Nog tegenwoordig hoort men uit den mond der inboorlingen

eene geologische mythe, als zou dat meir eens gansch Iran hebben overdekt, maar de luchtgeesten het in een halven dag hebben leêggeschept. Van hier zou dan ook de benaming *Nimros* (half-dag) komen, welke de Shach-nameh van Firdosi aan de landstreek Drangiana (Sedshestan) bij de uitmonding van de Hirmend toekent.

Een natuurlijk gevolg dezer zand- en zoutwoestijnen is drukkende zomerhitte, en hiertegenover staat felle koude in de hoogere gedeelten des lands. Waar voormelde oorzaken ophouden te werken, is het klimaat zeer mild en zoel, maar gezond en voor mensch en dier weldadig is dit overal.

Uit deze gesteldheid van den bodem laat het zich gereedelijk verklaren, dat de akkerbouw in Iran slechts eene zeer ondergeschikte rol vervullen kon; daarentegen vindt grazend vee in de bronrijke oasen, en wel vooral in de lente na de winterregens, ruimschoots voedsel. Schaarschte van granen werd echter oorzaak, dat Iran, en zelfs de centraal-streek bij de Hirmend, sedert de vroegste tijden afhankelijk werd van het Westen. Opper-Asië, gelijk Herodotus het noemde, vormde tot in de 8ste eeuw vóór Chr. een bestanddeel van 't Assyrisch Rijk. Iran werd wel ook noord- en oostwaarts door aanzienlijke stroomvlakten begrensd, maar deels is de gemeenschap aldaar op verre na zoo gemakkelijk niet als naar het westen, en deels zijn zij in de onmiddellijke nabijheid zelve onvruchtbaar, gelijk vooral met het zuiden van Toeran en met het land tusschen den midden- en beneden-Indus en het Soliman-gebergte het geval is. Met deze schaarschte van granen gaat tevens ook gebrek aan metalen gepaard; ter verwerving van de, in zoo moorddadige tijden als die der vroegste oudheid, onontbeerlijke wapens moest men in de eerste plaats bij het Westen ter markt gaan, en alzoo geraakte Iran ook hierdoor in eenen afhankelijkheids-toestand. De handel werd gedreven over de passen, welke het Iranisch grensgebergte op vele plaatsen als zoo vele poorten doorsnijden. Hier ontstonden dan ook in de eerste eeuwen reeds aanzienlijke steden, en van 't bezit dezer wegknoopen hing de heerschappij over 't hoog-land af.

Naar het westen zijn het vooral de Medische bergpassen bij Ekbatana (Hamadan), waaraan hierbij sedert onheuglijke tijden eene hoofd-rol te beurt viel, want hierover liep de groote heirbaan, welke Semiramis van Niniveh uit naar Baktra aanlegde, door het tegenwoordige Teheran. In 't oosten van Medië bij Ragha vertakte zich een zijweg door het Elboers- (Albors-)gebergte naar Masenderan, het lange smalle kust-land bezuiden de Kaspische Zee. Ragha werd

door deze ligging reeds in de vroegste eeuwen eene aanzienlijke stad, en bestaat nog onder den naam van Rey; zij geraakte evenwel reeds in de 7de eeuw vóór Chr. op den achtergrond, toen Ekbatana, nu Hamadan, begon te bloeijen. Eene tweede vertakking der groote oostbaan heeft plaats in Parthië, waar zich de Hyrkanische Poorten naar het noorden openen, welke in de krijgsgeschiedenis eene zoo hoogst gewichtige rol spelen. Van hier liep de hoofdbaan verder door de stad en het land Thus in Khorasan, met eenen zijweg van Aria (Herat) uit zuidwaarts naar het Zareh-meir, en eenen tweeden noordwaarts naar Merw of Moaroïn (Margiana?) en in 't algemeen naar Toeran; verder verdeelde zij zich alsdan oostelijk in twee takken, waarvan de eene door de Baktrische pas Baktra, de andere Kaboel en Indië met het Westen verbond.

Van Ekbatana ging, ten minsten in later tijd, eene heirbaan zuidoostelijk naar Aspadana (Ispahan), waar zich desgelijks eene bergpas naar het hoog-land opent. In de Persische overleveringen komt zij reeds tijdig als eene van Iran's hoofdsteden voor. Later werd de zuidelijke bergpas van Persepolis van grooter belang, want van hier liep, over 't geheel evenwijdig aan de noordelijke Ekbatana- en Baktra-baan, een tweede hoofdweg door Karamanië en door Nimros, de vallei van Hirmend en Arachotus, naar Saboel (het Arachotus der Oudheid) en Kaboel of Kaboera, waar de beide hoofdtakken zich vereenigden. Van den laatsten ging een zij-tak, van Saboel uit, over het Soliman-gebergte naar den Indus, maar deze was veel bezwaarlijker dan de weg over Kaboel.

Deze gemeenschaps-wegen maken het ons volkomen duidelijk, hoe een deel van Iran, het naar verhouding zoo kleine land der Persen, er toe geraken kon, geheel West-Asië onder zijne heerschappij te brengen. Het overweldigde Medië, en sneed daardoor het Westen geheel van 't Oosten af, dewijl het beide handels-wegen beheerschte. Gemeenlijk trouwens verwisselt men in de geschiedverhalen de namen van Iraniërs en Persen onderling, schoon zulks althans met betrekking tot de tijden vóór Cyrus zeer gereedelijk te vermijden valt en ook dient vermeden te worden; eerst voor de latere tijden toch kan aan den naam van Persië eene uitgebreider beteekenis worden toegekend.

In het eerst schijnt alleen de noordelijke hoofdbaan van belang geweest te zijn. Toenmaals had dan ook Assyrië de oppermacht in handen; een blik op de kaarten (bijv. op die in von Spruner's *Atlas Antiquus*) toont echter onmiddellijk, dat deze heerschappij onmogelijk eene rechtstreeks despotische wezen kon, want eensdeels is

Iran hiertegen door zijne woestijnen beschut, anderdeels is de oppervlakte van dit land nagenoeg even groot als die van Assyrië, Armenië en Klein-Asië samen. Hierbij komen eindelijk nog zijne, hoezeer dan ook moeijelijker gemeenschaps-wegen met het noorden en oosten. In den loop van dit verslag zullen we trouwens doen opmerken, dat de stelling van Iran tegenover het Assyrisch Rijk geheel met deze natuurlijke verhouding overéénstemt.

B.

DE BRONNEN DER ASSYRISCH-IRANISCHE GESCHIEDENIS.

De bronnen, welke voor de beoefening der Assyrisch-Iranische Geschiedenis ons ter dienste staan, zijn drieërlei: 1°. zoodanige, waarvan men sedert lang gebruik maakte, als de Bijbel, de Iranische Godsdienst-oorkonden, de Werken der Klassische Oudheid; 2°. zoodanige, waarvan in 't door ons bij dezen aangekondigd werk voor de eerste maal stelselmatig partij zal getrokken worden, als de historische werken der Iraniërs, voor ons hoofdzakelijk in de Nieuw-Persische bearbeiding bewaard gebleven; — 3°. zoodanige, waarvan, wegens gebrek aan bescheiden tot vergelijking, nog niet ten vollen gebruik gemaakt kon worden, als de Spijker-opschriften.

1°. Bekende bronnen: *a.* De Bijbel. Dat deze voor de kennis der Oud-Asiatische geschiedenis van onschatbare waarde is, behoeft geen bewijs meer; doch er mag niet uit het oog verloren worden, dat het doel der Gewijde Schrift een ander is dan een zuiver historisch, en dat de geschiedenis der vreemde volkeren er slechts in zoo verre in wordt aangestipt, als deze in onmiddellijken samenhang met de lotwisselingen der Israëlieten staat. Het ware alzoo dwaasheid, uit het stilzwijgen dezer meerendeels prophetische oorkonden te besluiten, dat eenig elders vermelde gebeurtenis in werkelijkheid niet voorviel, of dat zij den propheet zelven onbekend bleef. Een hoofdbeletsel in 't juiste gebruik der bijbelsche gegevens was de onzekerheid der chronologische grondslagen, waaromtrent bij velen nog steeds eene speling van ongeveer veertig jaren bleef bestaan; in verband echter met het licht, dat uit de andere, in 't hoofd dezes vermelde bronnen over West-Asië's geschiedenis is opgegaan, gelooft men er in geslaagd

te wezen, de Israëlitische tijdrekening op hechte grondslagen te vestigen [1].

b. De Iranische Godsdienst-oorkonden. Men heeft hieraan als bronnen voor de geschiedenis steeds een veel te groot gewicht toegekend, en wel vooral in de meening, dat zij uit de vroegste oudheid dagteekenen en stellig even oud, zoo niet ouder zijn dan Bijbel en Veda's. Rawlinson heeft onzes inziens te recht er op gewezen, dat de taal van 't Spijkerschrift veel ouder zijn moet dan die in de Zendboeken, en steunende op inwendige gronden van betoog, houden wij zelfs geen dezer boeken, naar den ons bekenden vorm en inhoud, voor ouder dan uit den tijd der Sassaniden. Niet alleen verdwijnen daarin de persoons-namen der Vorsten voor die hunner dynastie, naar we zien zullen een eigenaardig Persisch stelsel, maar tevens worden slechts zeer enkele der in de vroegste eeuwen belangrijke Asiatische steden met echte oude benamingen aangewezen. Bovendien bewees Max Duncker [2]) voldingend, dat de strafgeboden in den *Vendidad*, schoon in elk geval een der oudste Zendboeken, geenszins door Zoroaster kunnen zijn uitgevaardigd; terwijl de *Bondehesh*, het eenige godsdienst-boek, hetwelk ons eene samenhangende schets van Persische zeden en eeredienst geeft, het Westen steeds met den naam Roem bestempelt, eene benaming door de Persen uit den tijd der Sassaniden aan het Oost-Romeinsche Rijk geschonken.

Eigentlijk zijn de Zend- en Pehlwi-schriften zelfs slechts uitsluitend van belang voor de geschiedenis van de ontwikkeling van den menschelijken geest [3]); want daaruit eene staatsgeschiedenis van Iran's volkeren te willen opmaken, zou er veel van hebben, als stelde men, met verwaarlozing der oud-klassische letterkunde, uit de overgebleven fragmenten van oud-christelijke liederen, gebedenboeken en werken over de geloofs-leer, eene geschiedenis van Rome's Mogendheid samen! Evenzeer toch als het Christendom zich op de puinhoopen der oudklassische beschaving verhief, en deze bekampte, stond ook Zoroaster aan de grensscheiding eener geheel nieuwe wereld-ontwikkeling. Hij, de tijdgenoot van Nebukadnesar en Cyrus, wierp niet alleen de vroegere godsdienst omver, maar stond er ook bepaald vijandig tegenover;

---

[1]) Kruger maakte hierbij gebruik van de in 1848 te Berlijn door Zuntz, Arnheim, Fürst en Sachs uitgegeven woordelijke vertaling van den *masoretischen* tekst des Ouden Verbonds.

[2]) *Geschichte des Alterthums.*

[3]) Vergel. Röth, *Geschichte unserer abendländischen Philosophie*, Thl. I (Mannheim, *bei* Bassermann).

zelfs de van oudsher eerwaardige godheden *(dêva's)* veranderde hij in duivels, en de Arische God des hemels **Indra** werd een helsche geest.

c. **De Werken der Klassische Oudheid.** Hierbij komen vooral de geschriften van **Herodotus** en **Ktesias**, benevens de voor ons door de latere Grieken bewaarde **Konings-lijsten**, in aanmerking [1]; maar wie daarin eene getrouwe afbeelding van het godsdienstig, verstandelijk en maatschappelijk leven der West-Asiatische Oudheid denkt te vinden, bedriegt zich grovelijk. De waarheidlievende en gemoedelijke, doch meestal slechts door mondelinge overlevering onderrichte Herodotus staat hierin zelfs nog ver ten achteren bij Ktesias, die langen tijd aan 't Persisch Hof leefde en tot de Rijks-jaarboeken toegang had; ook deze is echter niet vrij van 't zwak aller Grieksche Schrijvers, om aan 't belangwekkende en in 't oog springende boven het waarschijnlijke de voorkeur te geven. Ontegenzeggelijk echter komt den Grieken de roem toe, het eerst van allen ook de wetenschap en geschiedenis van vreemde volkeren tot het onderwerp hunner navorschingen gemaakt, en alzoo de grondslagen tot eene meer algemeene wereldbeschouwing gelegd te hebben.

2°. De Iranische bronnen. Deze zijn voor ons in de Nieuw-Persische letterkunde bewaard gebleven, en het is alleen aan dier onoordeelkundige beoefening en waardeering toe te schrijven, dat ze tot nog toe door de geschiedvorschers in ons midden als verward en logenachtig verworpen werden. In de eerste plaats hechtte men zich veel te sterk aan de gelijkluidendheid van vorsten- en plaats-namen, en verwisselde onwillekeurig daardoor personen en zaken onderling zoo geheel en al, dat men spoedig als in een chaotischen maalstroom werd rondgesleurd. Dat men hierin 't spoor bijster was, blijkt o. a. voldoende uit de omstandigheid, dat de overweldiger, die zich voor den door zijnen broeder Kambyses vermoorden zoon van Cyrus uitgaf, bij Herodotus **Smerdis**, bij Ktesias **Sphendadates**, in de Spijker-opschriften **Goemata** heet, terwijl die zoon van Cyrus zelf bij Herodotus ook onder den naam van **Smerdis**, bij Justinus onder dien van **Mergis**, bij Ktesias onder dien van **Tanyoxarkes**, in de Spijker-opschriften onder dien van **Bartja**, in den Shach-nameh van Firdosi onder dien van **Asfendiar** voorkomt. Tot nog toe is het ons onmogelijk, deze

[1]) **Kruger** maakte vooral gebruik van de door Dindorf en Carl Muller bezorgde uitgave van **Herodotus**, **Ktesias**, **Kastor** en **Eratosthenes** (te Parijs, bij Didot, 1844); zij bevat voortreffelijke toelichtingen en zorgvuldige tijdrekenkundige opgaven, vooral met betrekking tot de Assyrische Konings-lijsten.

afwijkingen of verbasteringen uit de verwisseling van klanken te verklaren, maar stellig mag men er ook niet bij uit het oog verliezen, dat de Oosterlingen hunne vorsten en helden niet zelden uitsluitend met dier eer- of bijnaam aanduiden; vandaar o. a. dat Temoedshin bij ons kwalijk anders bekend is dan als Dshingis-Khan, hetgeen eigentlijk „de Wereldbeheerscher" beteekent. Wilde men alzoo door gelijkluidendheid van benaming bepaalde personen en zaken onderkennen, dán zou er ook gelijktijdig op andere omstandigheden, als van tijd, plaats enz., dienen te worden acht geslagen; maar ook in dit geval stuit men bij de Iranisch-Persische bronnen op een eigenaardig bezwaar. In den regel toch worden hierin, gelijk we nader zien zullen, de persoons-namen door geslachts- en verzamelings-namen verdrongen.

In de tweede plaats maken vele geschiedvorschers uit den tegenwoordigen tijd de waarde eener historische bron te zeer afhankelijk van hare oudheid; op het gebied der taalvorsching moge zulks met de waarheid overéénstemmen, van een zuiver historisch standpunt is dergelijke waardeering onoordeelkundig. Gesteld toch, alle bronnen voor de geschiedenis van Oud-Rome gingen te gelijk met alle beschaving verloren, en men ontdekte eens, bij hernieuwden prikkel tot ontwikkeling, ergens over eeuwen gelijktijdig de Wereldchronijk van Orosius en de Romeinsche Geschiedenis van Niebuhr; zou alsdan aan Orosius soms grootere waarde moeten worden toegekend dan aan Niebuhr, omdat de eerste eenige eeuwen vroeger leefde? Of zou het omgekeerde moeten plaats vinden bij het bewustzijn, dat Orosius zich beijverde, overal de schaduwzijde van de Heidensche beschaving op den voorgrond te stellen, terwijl Niebuhr juist er naar streefde, Oud-Rome's ontwikkeling in dier waren aard en wezen voor te stellen? Wij gelooven 't laatste. Ook dient men hierbij steeds indachtig te blijven, dat vele bouwstoffen voor een of ander tijdperk der wereldgeschiedenis soms eeuwen ongebruikt blijven, omdat de menschelijke geest zich juist in datzelfde tijdsverloop niet zoo gereedelijk in dien maatschappelijken toestand kan verplaatsen; in vorige eeuwen bekommerde men zich o. a. veel minder om de tijden van de Romeinsche Republiek dan om den Keizers-tijd, terwijl sedert de eerste tot op de laatste Fransche Omwenteling juist het omgekeerde plaats vond. De oorzaak van dit verschijnsel nu lag niet in het milder toevloeijen der bronnen voor dit tijdperk, maar wél in het feit, dat men het veel beter dan vroeger begreep. Iets dergelijks dient te worden opgemerkt bij de hernieuwde ontwikkeling der Oud-Oostersche geschiedenis; deze

openbaarde zich toch juist, toen er in Persië een bezielder nationaalleven heerschte, ja zelfs van Afrika tot aan den Ganges eene grootsche beroering in godsdienst en staatswezen plaats greep. Ten gevolge hiervan verruimde zich de werkkring van den menschelijken geest, de belangstelling in vroegere eeuwen en in dier juist begrip ontwikkelde zich meer en meer, en men gevoelde behoefte, de geschiedenis van die tijden aan den nazaat meê te deelen.

Eindelijk valt er ten aanzien der jongere Oostersche bronnen nog eene eigenaardigheid op te merken, welke niet weinig dier waarde voor de beoefening der geschiedenis verhoogt. Tal van navorschingen toch hebben de waarheid van Malcolm's getuigenis [1]) bevestigd, dat de Oosterlingen de oudere berichten in den regel met slaafsche getrouwheid volgen, ja letterlijk naschrijven. De waardij hunner geschiedschrijvers laat zich niet, gelijk bij ons, afmeten naar de minder of meerder scherpzinnige bearbeiding der bouwstoffen, maar wel naar de minder of meerder gelukkige keuze uit de geschriften hunner voorgangers. Hiermeê is natuurlijk voor ons het groote voordeel verbonden, dat de overleveringen onder de bewerking van den geschiedschrijver niet zoo gereedelijk het coloriet van diens tijd en persoon aannemen.

De Nieuw-Persische werken, welke hierbij alsnu vooral in aanmerking komen, zullen we in de volgende afdeeling meer uitvoerig behandelen; voor 's hands bepalen we ons tot de aanwijzing, dat Firdosi's *Shach-nameh*, of Boek der Koningen, daaronder de eerste plaats bekleedt.

3°. De spijker-opschriften. In den jongsten tijd heeft de geschiedenis van 't Oosten een belangrijken stap voorwaarts gedaan door de ontdekking en ontcijfering der Oostersche gedenkteekenen. Aegypte brak te dezen aanzien het ijs; hierop volgde Persië met zijne trouwens zoo schaarsche overblijfselen, en eindelijk Assyrië. Omstreeks 1840 liet voor het eerst de Franschman Botta bij het dorp Khorsabad, vier uren benoord-oosten Mosoel, op den linker oever van den Tigris ontgravingen bewerkstelligen. Op hem volgde de Brit Layard, die met loffelijken ijver vooral het dorp Nimrud (vroeger Chalah), op den rechter oever van den Tigris in de onmiddellijke nabijheid van Mosoel gelegen, navorschte, en een rijken schat van beeldwerken en opschriften bijéénzamelde. Toen hierop Grotefend, Rawlinson

[1]) In diens *History of Persia.*

en Hincks er in slaagden, althans gedeeltelijk de zonderlinge schriftteekenen te ontraadselen, waarin Assyriës beheerschers hunne daden aan de vergetelheid trachtten te ontrukken, werd de belangstelling algemeen, en werden, eerst van wege de Assyrische Fonds-Vereeniging en later van wege het Britsch Muséum, aanzienlijke sommen ter beschikking van Kolonel H. Rawlinson gesteld, om de nog zoo rijken oogst belovende opdelvingen aan den Tigris met kracht voort te zetten. Men had toch allengs de zekerheid verworven, dat de puinheuvels, tusschen Khorsabad, Koyondsjik en Nimrud begrepen, niet alleen de overblijfselen bevatten van het op den rechter oever van den Tigris in de 13de eeuw vóór Chr. gestichte Chalah, hetwelk zich onder Salmanassar zelfs over den linker oever uitbreidde, maar dat ook op dezen linker oever te dier plaatse de sporen van het Niniveh der grijze oudheid te vinden zijn. Billijkerwijze meende Rawlinson de ontgraving in overleg met de Franschen te moeten bewerkstelligen, en werd dan ook over den centraal-heuvel van Koyondsjik eene grens-lijn getrokken, benoorden welke de Fransche Consul te Mosoel (de Hr. Place) de opdelving regelen zou. Deze zag echter later stilzwijgend hiervan af en bepaalde zich tot den naasten omtrek van Khorsabad, waarop Rawlinson in 1854 met hulp van Hurmuzd Rassam en Loftus ook de noordelijke helft van dien puinheuvel begon te onderzoeken, en het geluk had al zeer spoedig te stuiten op de uitmuntend bewaarde overblijfselen van het door Assur-bani-pal (Saos-dochin), den zoon van Asar-haddon, omstreeks de helft der zevende eeuw vóór Chr. gebouwd Paleis. De door hem onderzochte gedeelten leverden bereids zoo rijken voorraad van voorwerpen op voor de Assyrische Galerij in het Britsch Muséum, dat men wegens gebrek aan ruimte afzag van eene verdere verscheping naar London, en, tegen vrijë beschikking over eene door Frankrijk's Bewind naar Bassora afgezonden schip, hieraan voor het Louvre-Muséum 2 tot 300 steenen beelden en platen afstond. Terwijl echter de voor Groot-Britanje bestemde kunstschatten veilig aan boord van 't Fransche vaartuig kwamen, verongelukte het meerendeel van de ter beschikking van Frankrijk gelaten voorwerpen bij het vervoer langs den Euphraat. Vermoedelijk nu zullen de in Julij jongstleden te London aangevoerde gedenkstukken der Assyrische Oudheid, en wel eerst bij gezette en scherpzinnige studie, schier uitsluitend tot eene nadere toelichting van de Geschiedenis van het *Tweede* Assyrisch Wereldrijk kunnen dienen, en zal er nog wel een geruimen tijd verloopen, eerdat men ook nopens het *Eerste* genoegzame bouwstoffen zal hebben verzameld, om daaruit

ook van dat vroeger tijdperk een samenhangend overzicht te kunnen leveren [1]).

De bouwstof, welke bij de Assyriërs de plaats van het latere pergament en papier vervulde, bestond hoofdzakelijk uit baksteenen of wel uit platen van in de zon gedroogd leem, waarop de schrift-teekens werden ingegriffeld. In 't 4de hoofdstuk der prophetieën van Ezechiël, die als bekend is zijne voorspellingen uitte op de puinhoopen van 't Nieuw-Assyrisch Rijk, lezen we dan ook: „Gij, zoon des menschen neem u eenen tegel, leg dien vóór u, en griffel er eene stad op, Jerusjalajim." De eerste aanleiding tot de ontcijfering dezer Assyrisch-Babylonische Spijker-opschriften schonk de ontdekking en ontraadseling van een uitgebreid opschrift van Darius I te Behistoen (Bagistana), bewesten Ekbatana in Medië, hetwelk benevens den Perzischen tekst ook eene Assyrische en Babylonische vertaling vertoont. Daar echter bij het Assyrische schrift, en ook bij 't daarmeê zoo náverwante Babylonische, behalve de eenvoudige letterteekens nog duizende omtrekken of teekens voor geheele lettergrepen en woorden (*monogrammen*) gebezigd worden, zou dit enkele opschrift kwalijk ter verklaring toereikend zijn geweest, indien Rawlinson niet gelukkig eene *boekerij* van Koning Saos-dochin (667—647 v. Chr.) gevonden had. Verscheidene harer leemtafelen verklaren de Assyrische schrijfwijze, daar ze de trapswijze vorming van het spijkerschrift uit hiëroglyphische afbeeldingen voorstellen, en bij deze monogrammen ook dier omschrijving door letterteekens vertoonen. Het bezwaarlijke der verklaring ligt trouwens niet alleen in 't schrift, maar ook in de taal. Het Assyrisch behoort wel ook tot den Semitischen taal stam, maar vormt toch een eigenaardig geheel, waarbij Arische invloed moeijelijk te loochenen valt. Bij de Babylonische taal is dit echter veel minder 't geval, en Rawlinson roemt dier gelijkvormige, met die van het Oud-Hebreeuwsch overéénstemmende ontwikkeling: volgens hem bezit evenwel ook dit schrift ruim 300 letterteekens, en van de 20000 teekens voor lettergrepen en woorden vermogt hij nog slechts een vijfde te ontcijferen. Het nog voorhanden Babylonische schrift zou wijders ontsproten zijn uit het Oud-Assyrische, en 't latere spijkerschrift slechts een uit de Assyrische monumenten-teekens ontstaan loopend schrift wezen [2]).

---

[1]) Vergel. het Engelsch *Athenaeum* voor April 1856, alsmede de *Bombay Times* van 1 Mei 1855.

[2]) Kruger maakte hierbij vooral gebruik van Layard's *Ninive and Ba-*

Wat de waarde der ontcijferingen aangaat, deze zou voor als nog betrekkelijk gering zijn, indien men geene andere schriftelijke bescheiden ter vergelijking bezat. De lezing der Assyrische Koningsnamen vooral is toch nog tamelijk onbepaald en verschillend, dewijl zij in monogrammen zijn voorgesteld, wier beteekenis men nog meerendeels niet kent. Zoo veel is echter zeker, dat het goden en wel planeeten-goden zijn, waaruit men ze samenstelde, bijv.: Nabo-pal-assur, Assur-adon-pal enz. Waarschijnlijk berust dit gebruik op de planeetlezingen, waarvan in den Shach-nameh bij de geboorte van elken Prins gewaagd wordt, en voegde men de namen bijéén naar gelang van de verschillende planeeten en de sterrebeelden, waarin deze op dat oogenblik stonden. Dit gemis van zekerheid in de lezing der namen heeft echter niet veel te beteekenen, daar de leeftijd dier Vorsten door de overéénkomstige Bijbelsche gegevens bepaald wordt, en er ten aanzien hunner *volg-orde* niet de geringste twijfel bestaat. De Shachnameh toch levert ons de dynastie-benamingen; de Grieksche lijsten daarentegen geven ons de persoons-namen, die wel verbasterd, maar des noods nog te bezigen zijn. Hoofdzaak is echter de persoon zelf, en deze doet zich gereedelijk kennen uit de bouwwerken, en wel vooral uit de afbeelding der krijgs-tochten tegen vreemde volkeren en weêrbarstige rijks-vasallen. In de meest weidsche woordenpraal verhalen deze Vorsten zelve hunne daden; wél is de vertaling dier grootspraak nog onvolledig, maar toch bereids in zoo verre te gebruiken, dat het historisch gehalte van menig verhaal in den Shach-nameh er door bevestigd wordt. Opmerking verdient het dan ook, dat de verschillende bronnen, schoon elk op zich zelve gebrekkig, zich onderling zeer gemakkelijk laten aanvullen. Leeren we uit den Shach-nameh de dynastieën kennen, doch laat deze ons omtrent de verschillende Vorsten zelve tamelijk in 't duister; de Grieksche Konings-lijsten daarentegen deelen ons een aantal namen van Koningen mede, maar zonder eenige aanwijzing nopens dier daden en karakter. Wél zijn nu de Spijkeropschriften ook in dit laatste opzicht onvolledig, maar toch geven ze ons een overzicht van de verschillende ontwikkelings-toestanden van het Nieuw-Assyrisch Rijk in de bouwwerken en daden zijner beheerschers. De Shach-nameh eindelijk laat ons een blik werpen in

bylon (London, 1853), van Benfey's Verzameling van Persische Spijker-opschriften, en van Rawlinson's *Outlines* etc., van welk laatste werk Von Gumpach in 1854 (te Mannheim, bij Bassermann) eene Hoogduitsche vertaling leverde onder den titel: *Abrisz der babylonisch-assyrischen Geschichte*. Sedert bevatte het Engelsch *Athenaeum* nog ettelijke belangrijke bijdragen van Rawlinson's hand.

de Oostelijke, de Bijbel in de Westelijke betrekkingen van 't Rijk, terwijl de Opschriften ons nopens den toestand van diens centrum voorlichten.

C.

DE IRANISCH-PERSISCHE GESCHIEDVERHALEN IN DIER AARD EN STREKKING.

Reeds in de vorige afdeeling noemden we Firdosi's *Shach-nameh*, of Boek der Koningen, als het hoofdwerk voor de beoefening der Geschiedenis van de Assyrisch-Iranische Mogendheid naar Iranische bronnen. Hoe zeer in dichterlijken vorm vervat, is het toch van een bepaald wetenschappelijk gehalte, daar niet alleen de Schrijver bij herhaling en met nadruk ons verzekert, dat hij getrouw aan de oude overleveringen gebleven is, maar we ook weten, dat deze slaafsche getrouwheid juist een eigenaardig kenmerk der jongere Oostersche bronnen uitmaakt. Hierdoor laat het zich dan ook verklaren, weshalve wij in de Nieuw-Persische werken over Oud-Oostersche Geschiedenis toestanden geschilderd en denkbeelden ontwikkeld zien, welke met die van 't Asië ná de tijden van Cyrus geheel in strijd zijn.

Aboel Kasim Mansoer [1]), genaamd Firdosi, dat is: „de Paradijssche," was de zoon van eenen adellijken grondbezitter, of Dihkan, in de nabuurschap van Thus in Khorasan. Hij werd geboren in 940 ná Chr., en hield zijnen geest bereids in prille jeugd met de oude heldensagen bezig. Op zijn 36ste jaar begon hij de bearbeiding van zijn hoofdwerk, den *Shach-nameh* of het Boek der Koningen. Eerst in zijn 58ste jaar (998) had hij 't geluk, door Sultan Mahmoed, die toenmaals over het uitgestrekte, door zijnen vader en hem zelven gegrondveste Rijk van Ghasna heerschte, aan diens Hof geroepen te worden. Ondanks de lagen en listen van menigeen uit de mindere hofdichters geraakte hij toch in blakende gunst, zette zijn werk voort en voltooide dit in zijn 71ste jaar (1011). Toen hem de Sultan echter in plaats van de toegezegde belooning van 60000 goudstukken, of

[1]) Nopens Firdosi's zeer belangwekkende levensgeschiedenis vergelijke men J. Mohl, *Livre des Rois*, t. I, *préface*; Turner Macan, *the Shah-nameh*, t. I, *introduction*, en von Schack's *Einleitung zu den Heldensagen*, S. 44. ff.

wel één voor elk vers, slechts 60000 zilverlingen liet uitbetalen, gevoelde Firdosi zich smadelijk gehoond, en verliet hij heimelijk Ghasna, na in 't voor den Sultan bestemde handschrift een bitter schimpdicht op „den Zoon der Slavin" te hebben ingelascht. Mahmoed's verbolgenheid en macht dreef hem nu van 't eene Vorstelijke Hof naar 't andere, totdat de groothartige Sultan berouw gevoelde over zijne karigheid en den fieren dichter weder gunstig werd. Deze keerde alsnu naar Thus terug, en overleed kort daarna in tachtigjarigen ouderdom. Zijn werk, de meest weidsche dichterlijke schepping, welke de wereldgeschiedenis vermag aan te wijzen, heeft ook bepaald eenen buitengewonen omvang: het telt 60000 tweeregelige verzen, en omvat de gansche geschiedenis van Iran, van den Zondvloed tot aan de onderwerping van het Rijk der Sassaniden door de Mohammedaansche Arabieren. Tegen het einde der vorige eeuw, toen de lust voor Oostersche studiën in 't algemeen ontwaakte, werd men ook opmerkzaam op dit meesterstuk, dat voor schier alle Oosterlingen, doch in 't bijzonder voor de Persen, van veel grooter gewicht is dan voor ons de epische dichten van Homerus. In 1808 nam Dr. Lumsden te Calcutta de bezorging eener oorspronkelijke uitgave op zich, doch eerst Turner Macan slaagde er ten jare 1829 in, aldaar eene volledige uitgave te doen in 't licht verschijnen [1]). Deze vormde den grondslag voor 't hoofdwerk van J. Mohl [2]), die aan den oorspronkelijken tekst eene hoogst loffelijke vertaling met keurige inleiding toevoegde, maar tot nog toe slechts *vier* folio-banden uitgaf, en daarin niet verder dan de regeering van Khosrew kwam.

In 't Engelsch bestaat van het Boek der Koningen slechts een uittreksel door Atkinson (London, 1834), en in 't Nederlandsch, voor zoo ver ons bewust, nog in 't geheel niets. Daarentegen schonk ons in 't Hoogduitsch J. Görres [3]) eene verkorting van den Shach-nameh, en Adr. Fr. von Schack [4]) zeer belangrijke episoden uit ditzelfde werk in metrische vertaling.

Görres deed hierbij wat eigentlijk sedert lang met alle Indische

---

[1]) Onder den titel: *the Shah-nameh, an heroic poem, by* Abool Kasim Firdosi, 4 *vols.* 8°.

[2]) Onder den titel: *Le livre des Rois, ou le Chah-nameh de* Firdousi, *p. et trad. par* Jules Mohl, *Paris.* 1840 *seqq.*

[3]) Onder den titel: *Das Heldenbuch von Iran, aus dem Shah-Nameh des* Firdusi, *Berlin, bei Reimer,* 1820, 2 *Bde*, 8°.

[4]) Onder de titels: *Heldensagen von* Firdusi (*Berlin, bei Hertz,* 1851, 8°.), en *Epische Gedichte des* Firdusi (*Berlin,* 1853, 2 *Bde*).

epische gedichten had dienen te geschieden; hij drong namelijk den verbazend rijken inhoud van dit epos samen in een beknopt, doch getrouw overzicht, en dit wel zonder aan 't historisch gehalte of den dichterlijken geest te kort te doen; misschien echter had hij ten opzichte van dezen laatsten zich eenige meerdere vrijheid moeten veroorloven, daar de verheven stijl van 't oorspronkelijke bij hem vaak tot bombast overslaat. Nog grootere verdienste verwierf hij zich trouwens door zijne Inleiding, waarin hij, onder uitmonstering van de dichterlijke schoonheden van 't geheel, vooral met betrekking tot de geographische beschrijving van het krijgs-tooneel tusschen Iran en Toeran uiterst scherpzinnige opmerkingen leverde, die voortdurend hooge waarde zullen behouden.

De vertalingen van von Schack zijn in vijfvoetige tweeregelige verzen, uiterst vloeijend en tamelijk getrouw, althans voor zoo ver uit eene vergelijking met Mohl's vertolking blijken kan. Ook Von Schack deed zijn eerste boek van eene inleiding voorafgaan, welke vooral ten aanzien van het dichterlijk gehalte van Firdosi's arbeid groote waarde bezit, en onmisbaar is voor hen, die het zoo kostbare werk van Mohl ontberen mogten.

Zijnen eersten oorsprong vond de *Shach-nameh* in elk geval in de Jaarboeken, welke de Persische Koningen en de Asiatische Vorsten in 't algemeen zoo wel nopens de geschiedenis der oudheid, als nopens die hunner eigen dynastie er op nahielden. Zoo wordt dan ook o. a. in het Boek van Esra (H. IV) het „Boek der Gedenkwaardigheden" vermeld, waaruit Artaxerxes zich nopens de vroegere geschiedenis der Israëlieten deed voorlichten, en 't welk derhalve ook de Assyrische Geschiedenis bevatten moest. Zoo gewaagt ook Ktesias van het „Konings-boek" als van de bron zijner berichten; doch meer dan eenig ander werk bewijzen de fragmenten, die ons van de in 't Grieksch geschreven Wereldgeschiedenis van Nikolaas van Damaskus, eenen tijdgenoot van Augustus, zijn ter hand gekomen, dat de Persische oorkonden en overleveringen in de Grieksche wereld alom verspreid en op prijs gesteld werden. Ook Moses van Chorene wijst, ongeveer vijf eeuwen later, in zijne Armenische Chronijk op de Iranisch-Persische heldensagen, die Firdosi later tot zoo treffend geheel wist saam te ordenen; en 't moet derhalve bepaald onze belangstelling wekken om na te gaan, op welke wijze deze soms zoo dichterlijk opgesierde geschiedverhalen tot op den tijd van Sultan Mahmoed bewaard bleven.

De Shach-nameh zelf geeft ons hiertoe den draad in handen; Fir-

dosi haalt menigwerf oude geschriften in 't *Pehlwi* aan, en ook de sagen, als die van den dood van Roesthm, welke in zijn werk op mondelinge overlevering berusten, kwamen, volgens des dichters getuigenis, uit boeken eerst in den mond van 't volk of liever van den adel. De eerste bijéénzameling en rangschikking der oude Koningsgeschiedenissen had plaats onder Khosrew-Noeshirwan (531—579 ná Chr.), den tijdgenoot van Justinianus. Onder dezen grooten Vorst had zich het Persisch Rijk der Sassaniden op het toppunt van roem en macht verheven, en zelfs een tegenstander als Justinianus vermogt hierop niets af te dingen. — Eene verdere omwerking en regeling geschiedde onder Jesdeshird, den laatsten der Sassaniden, door den Dihkan Danishwer kort vóór de onderwerping van het Persisch Rijk door de Arabieren. Na de inneming van Ktesiphon viel het handschrift in handen van Omar (642); geruimen tijd lag het alstoen onopgemerkt onder den overigen buit, totdat het in 't bezit geraakte van eenen oud-geloovigen Gheber, met wien het volgens de eenigzins onwaarschijnlijke overlevering eene reis naar Abessinië, voorts naar Indië en eindelijk weder naar Persië terug gemaakt zou hebben. Eerst in de 9de eeuw trouwens vinden we van 't Koningsboek weder melding gemaakt; toen werd het door een Mohammedaanschen Pers Ibn al Mokaffa in 't Arabisch vertaald.

Meer dan twee eeuwen nu had de Persische nationaliteit onder het juk der Arabieren gezucht, toen met het verval van 't Khalifaat van Bagdad de aloude volksgeest weder levendig werd. Het Oosten werd allengs schier geheel onafhankelijk en geraakte onder de heerschappij van inheemsche Konings-geslachten, welke zich achtervolgens wisten te verheffen, doch ook even spoedig weder verdwenen. Aldus maakte zich Sedshestan aan 't Zareh-meir, de voormalige zetel van Roesthm, onder eenen smid Jakob, zoon van Leis, onafhankelijk, en steeg het voor eenigen tijd in 't Oosten tot hoog aanzien. Jakob nu liet het Konings-boek van Danishwer uit het Pehlwi in 't Persisch vertolken en aanvullen. Zijn Rijk werd echter spoedig omvergeworpen door de Samaniden, die uit het noorden opdrongen en zich vooral in Khorasan (Parthië) wisten staande te houden. Volgens d'Ohsson [1]) liet bereids de Samanide Mansoer I in de 10de eeuw ná Chr. door vier geleerden in acht jaren tijds op nieuw de frag-

[1]) Vergel. de Inleiding van Rinck's Hoogduitsche vertaling van den eersten band van het *Tableau de l'Orient* door Moeradgea d'Ohsson, onder den titel: *Geschichte der ältesten Persischen Monarchie unter den Dynastieen der Pischdadier und Keyaniden* (Dantzig, Troschel, 1806).

menten der oude jaarboeken bijéénzamelen en overeenkomstig de opvolging afdeelen; doch stelliger is het, dat onder de latere Samaniden reeds eene *dichterlijke* bearbeiding der aldus verzamelde bouwstoffen beproefd werd. Deze kwam evenwel eerst tot stand, toen door Soebaktadshin en diens zoon Mahmoed den Ghasnevied (997—1030) voor 't eerst weder een Rijk in 't Oosten werd gegrondvest, dat een groot deel van Iran en Indië omvatte. Sultan Mahmoed, een hoogst schrander Vorst, verzamelde een kring van uitmuntende volksdichters rondom zich, en trachtte ze tot voltooijing van de bereids onder zijne voorgangers aangevangen dichterlijke bearbeiding van het Konings-boek aan te sporen. Anszari, de uitstekendste onder hen, sloeg hierbij het oog op Firdosi, die op zijne voorspraak aan 't Hof ontboden werd, en aldaar het reuzendicht voortzette en voltooide, dat hij alreede uit eigen aandrift te Thus had aangevangen.

Reeds uit dit zoo beknopt overzicht blijkt voldingend, dat Firdosi's werk hoofdzakelijk uit vroegere schriftelijke bescheiden werd afgeleid, en er valt dan ook kwalijk aan eene bepaald mondelinge overlevering dezer sagen gedurende zoo vele eeuwen te denken, wanneer we nagaan, dat het Oud-Persisch Wereldrijk meer dan vijf eeuwen aan de, ondanks hare milde verdraagzaamheid, alles overweldigende propaganda der Helleniscbe beschaving ter prooi bleef. Eerst toen Ardewan, de laatste der Ashkaniden, voor den eersten der Sassaniden (226 ná Chr.) moest onderdoen, vond er eene algemeene terugwerking ter gunste van de oud-nationale godsdienst en beschaving plaats, en was men er op uit, alles te vernietigen wat naar Grieksche zeden en gewoonten vermogt te zweemen. Geen wonder, dat alsnu ook de op pergament bewaard gebleven handschriften van het oude, echt nationale en vooral deswege hooggevierde Konings-boek, hoe deerlijk ook door de hand des tijds geschonden, uit alle hoeken werden opgedolven, bijéénverzameld, gezift, aangevuld en gerangschikt. Dat er nu in deze echt-Persische, en misschien nog juister Iranische heldensagen geenerlei Grieksche overlevering was doorgedrongen, kan niemand bevreemden, en gereedelijk zal men met ons zelfs mogen aannemen, dat waar in de Grieksche en Iranische sagen overéénkomst heerscht, den invloed der laatsten op de eersten niet te miskennen valt. Dat trouwens Alexander de Macedoniër Oostersche werken in 't Grieksch liet vertalen, getuigt niet alleen Moses van Chorene, maar blijkt ook uit de fragmenten van Theopompus.

Wat alzoo in den Shach-nameh en de verdere Iranisch-Persische bronnen onnaauwkeurig en fabelachtig is, moet aan de zoo vaak her-

haalde omwerkingen geweten worden, en laat zich hierdoor dan ook gereedelijk verklaren. De bedorvenheid eener bron is echter geenszins een overwegende grond om haar geheel te verwaarlozen, maar dient alleen den geschiedvorscher aan te sporen, met verhoogde inspanning de kern der waarheid van de latere toevoegsels af te scheiden. Dat nu de Iranisch-Persische geschiedverhalen dergelijke echte kern bezitten, zal wel niemand loochenen, die zich de moeite gegeven heeft er naar te zoeken; hiervoor pleiten zoo wel de Zoroastrische geest en de uitdrukkelijke getuigenissen der Persen zelve, als de in deze verhalen voorgestelde, aan 't later Asië zoo geheel vreemde toestanden. „De in het eerste gedeelte van den Shach-nameh geschilderde levens„betrekkingen en staats-inrichtingen," zegt von Schack naar waarheid [1]), „zijn van dien aard, dat men er in geen historisch toege„licht tijdperk van de Oostersche geschiedenis een voorbeeld van vin„den kan. Men gelieve te dien einde slechts de aandacht te vestigen „op de stelling der Grooten tegenover den Koning, overéénkomende „met het vasalschap der middel-eeuwen in Europa, of wel op de vrij„moedigheid en den hooghartigen onafhankelijkheids-geest der leen„mannen enz., en men zal moeten erkennen, dat dergelijke toestanden „en gevoelens ten eenenmale in strijd zijn met het despotisch karakter „der ons bekende Asiatische Rijken. Aan den anderen kant zijn deze „verhoudingen zoo naauwkeurig tot in de geringste bijzonderheden „uitgewerkt, dat men onmogelijk kan onderstellen, dat zij louter „schepping der verbeelding waren.... Een juist begrip van 't historisch „gewicht van 't Iranisch epos zal wel trouwens nimmer te vormen „zijn, dewijl er geen andere uitvoerige bron voor de daarin vervloch„ten geschiedenis voorhanden is, dan de Shach-nameh zelf. Ontegen„zeggelijk evenwel blijkt het uit den innerlijken levens-geest en de „epische kracht van dit reuzendicht, dat het de werkelijkheid tot „grondslag heeft, — dat het in zijne hoofdgroepen niet is ontstaan „uit mythische overleveringen, en ook niet eene loutere verdichting „is, maar wel degelijk dat werkelijke gebeurtenissen en personen de „kiemen vormen, waaruit het is opgewassen." —

Hierbij laat zich bovendien nog vragen: Welke beweegredenen konden de Iraniërs hebben, om zich niet alleen zegepralen, maar zelfs smadelijke nederlagen toe te dichten, gelijk zij er vooral onder Noeder en in den eersten tijd van Khosrew door de Toeraniërs ondervonden. Van Firdosi zelven zou men verder mogen onder-

---

[1]) *Heldensagen*, *Einleitung*, S. 59, 61.

stellen, dat hij, wanneer 't hem niet in de eerste plaats om de oude overlevering te doen ware geweest, vooral den Vorst van zijn eigen vaderland, den Rijksvorst Thus, zou hebben opgeluisterd; en toch speelt deze onder Iran's Grooten eene der armzaligste rollen. Voorzeker een krachtig bewijs van Firdosi's historische onpartijdigheid en trouw.

Wanneer nu 't historische der grondslagen van dit uitgebreid epos en diens bronnen aan geen redelijken twijfel onderhevig is, zweeft ons onwillekeurig de vraag op de lippen, waarom dan wel tot op den jongsten tijd elke poging mislukte, om de historische juistheid der daarin bevatte gegevens te doen gelden. Ons antwoord luidt: louter omdat men verzuimde het beginsel in toepassing te brengen, dat in 't Oosten een eigenaardig kenmerk van menig chronologische aanwijzing nopens Vorsten en Helden uitmaakt; alleen d'Ohsson, die als geboren Armeniër trouwens meer dan eenig ander in de gebruiken van 't Oosten te huis moest wezen, schijnt bij zijne nasporingen iets van de ware toedracht der zaak te hebben vermoed, zonder evenwel tot eene beredeneerde ontwikkeling van dit begrip gekomen te zijn. Het Iranisch epos nu heeft dit eigenaardige, dat het een aantal van twintig Oppervorsten sedert den vroegsten tijd tot op Alexander van Macedonië bekend maakt, maar voor 't grootst gedeelte bovenmenschelijk lang laat regeeren; zoo heerscht bijv. Minotsher 120, Kawoes 150, Khosrew 60 jaren. Deze Oppervorsten vormen voor den ganschen tijd tot op Alexander twee hoofdstammen, die der Pishdadiërs, welke 2450, en die der Kejaniërs, welke 732 jaren duurt. Nevens hen doet het epos Vasallen optreden, wier leeftijd meerendeels nog aanzienlijker is en zelfs in den regel het grootste gedeelte der geschiedenis vult; zoo is bijv. de voornaamste held Roesthm, Hertog van Nimros, onder Khosrew 100, onder Goeshtasp zelfs meer dan 600 jaren oud.

Geruimen tijd hield men deze getallen voor fabelachtig en dacht er in 't geheel niet aan, ze tot tijdsbepaling te bezigen. De waarheid echter is, dat juist deze getallen in de Persische heldensage de meeste historische waarde bezitten, dat ze niet op mondelinge overlevering en willekeurige onderstelling berusten, maar een gesloten geheel en doordacht tijdrekenkundig stelsel vormen, waarvan de grondslag bepaald slechts door een enkel persoon kan zijn gelegd. De in den *Shach-nameh* opgesomde namen van Vorsten zijn namelijk niet die van *enkele personen*, gelijk men tot nog toe aannam, maar die van

geheele *dynastieën*. Geheele reeksen van Koningen zijn begrepen in een enkelen naam, welke óf van geographischen aard is, óf aan den aanzienlijkste of eerste uit die Vorsten-rij eigen was, óf eindelijk slechts als titel gelden moet. Even als toch bijv. in den Bijbel alle Aegyptische Koningen Pharao heeten, worden in den Shach-nameh alle Koningen van Toeran Afrasiab genoemd. In het Oosten, waar de Koningen van oudsher in de geschiedenis eene belangrijker plaats bekleedden dan bij ons, is zoodanige samenvatting eene zeer natuurlijke; zelfs de zoo weinig dichterlijke Kong-foe-tsee stempelt in zijne geschriften geheele dynastieën tot een eenig persoon, en ook de oude Talmudisten laten Koning Hirom gedurende de gansche Phoenicische geschiedenis 1000 achteréén over Tyrus heerschen.

In den Shach-nameh zijn bovendien deze Konings-reeksen derwijze saamgevoegd, dat er telkenreize ronde getallen ontstaan, zonder dat echter aan de historische trouw in de hoofdzaak afbreuk geschiedt. Wilde men dienovereenkomstig Frankrijk's geschiedenis, sedert den eersten der Capetingers tot op de Omwenteling van 1789 voorstellen, dán zou men voor *acht* eeuwen slechts *drie* Koningen bekomen, als:

Dynastie	Capet,	987—1328;	Koning	Capet	340 j.,	988—1328.
"	Valois,	1328—1589;	"	Valois	260 "	1328—1588.
"	Bourbon,	1589—1789;	"	Bourbon	200 "	1588—1788.
				In 't geheel	800 jaren.	

Als bewijs voor den historischen grondslag van den Shach-nameh mogen wijders de persoons-getallen gelden, welke er soms nog in voorkomen, als bijv. voor Noeder 7, Afrasiab 12 jaren, enz., waarbij vooral op de heilige getallen gelet is. Deze persoons-getallen behooren in den regel bij Overweldigers en Vorsten, die wegens hunne afkomst of ook wegens hun karakter tot geen andere dynastie konden worden gebracht. Behoorden deze Vorsten tot een vroeger Konings-geslacht of tot een land, dat eenmaal de overhand bezat, dán heeten zij *zoon* van den Oppervorst, die als vertegenwoordiger van dat land of van die dynastie mogt gelden. Wilden we op dergelijke wijze Duitschland's geschiedenis sedert den dood van Lodewijk het Kind (910) tot aan het groote Tusschenrijk (1254) voorstellen, dán kreeg men:

in werkelijkheid:

Koenraad I.	8	Jaren,	911— 919.
't Saksisch Keizers-huis .	105	"	919—1024.
't Frankisch " . .	101	"	1024—1125.
Lotharius van Saksen. .	12	"	1125—1137.
De Hohenstaufen.	117	"	1137—1254.
In 't geheel	343	Jaren.	

bij omvorming:

Koning Koenraad van Frankenland. . .	12	Jaren,	912— 924.
Keizer Otto van Saksen.	100	"	924—1024.
Keizer Hendrik, Zoon van Koenraad. .	100	"	1024—1124.
Lotharius, Zoon van Keizer Otto. . . .	12	"	1124—1136.
Frederik de Hohenstaufer van Zwaben.	120	"	1136—1256.
In 't geheel	344	Jaren.	

Er is derhalve in dit stelsel wel menige afwijking van de historische juistheid, doch geen overwegende, daar de verzamelings-getallen in den regel onderling overéénstemmen. Nevens deze Oppervorsten komen nu als ware Æonen-helden de Vasallen, in de eerste plaats Roesthm; hunne namen zijn louter die der Vorstelijke geslachten, waartoe zij behooren, gelijk bijv. in Europa die van Wittelsbach, York, Wasa enz. Van een der voornaamste Vorsten (Thus) laat zich de naam als van geographischen oorsprong nog heden ten dage aanwijzen, daar Thus eene bekende en bereids als Firdosi's geboorteplaats vermelde stad en burcht is in Khorasan, het vroegere Parthië; desgelijks is in den heldennaam Kerkin of Gurgin de naam van de landstreek Kerkan of Gurgan (Hyrkanië) onmiskenbaar. Dat zoodanige benoeming ook in 't Westen niet ongebruikelijk was, kan trouwens blijken uit de historie-stukken van Shakspere, waarin de Vasal niet zelden bij zijn stamnaam wordt aangesproken [1]).

Evenzeer als nu niet alleen de natuur, maar ook de wereldgeschienis eene bestendige wisseling van opkomst, bloei en verval vertoont, hebben ook alle Dynastieën en Vorsten-huizen een tijdperk, waarin ze frisch en krachtvol ontluiken, om voorts een tijd lang in volle wasdom en macht te prijken, en eindelijk meer of minder snel te

[1]) O. a. in *King Henry* VII, p. II, a. 1, sc. 3.

verbasteren en weg te kwijnen. Dit algemeen verschijnsel bezit eene treffende overéénkomst met de drie trappen van 't menschelijk leven, den jongelings-, mannelijken en grijzaards-leeftijd. Hiervan is in den Shach-nameh met het bewonderenswaardigst dichterlijk vernuft en gevoel partij getrokken: daarin is bij een Vorstenhuis de tijd der opkomst die van de frissche jongelings-jaren des verpersoonlijkten Konings of Hertogs, terwijl de dagen van den hoogsten bloei overéénstemmen met diens krachtvollen mannelijken leeftijd. Wordt eene dynastie voos en ontaardt zij, dán is bijv. Kawoes oud en zwak, dewijl hij meer dan honderd jaren geregeerd heeft; dán verwerven de vrouwen op hem eenen betreurenswaardigen invloed, en geraakt het Rijk in nood. Eveneens is het gesteld met Roesthm, den Hertog van Nimros; in de 12de eeuw vóór Chr., wanneer dit Vorstenhuis in opkomst is, wordt hij voorgesteld als een rustige heldenknaap, die met zijn knots eenen woedenden olifant dolt, of wel de burcht Sipend in Persis overweldigt om zijnen bij 't beleg eertijds gesneuvelden voorzaat Neriman te wreken; — 1055 j. vóór Chr. is hij ongeveer 100 jaren oud, een wakkere jongeling, die Kobad midden door de vijandelijke Toeraniërs weghaalt van den berg Albors en hem op den troon plaatst; — onder Kawoes en Khosrew, in eenen ouderdom van 3—400 jaren, is hij een man in den bloei zijner kracht; — gedurende de beide laatste afdeelingen zijns levens echter is hij oud en zwak, en men hoort er naauwelijks meer over spreken, totdat hij eindelijk in den ouderdom van ongeveer 700 jaren door sluipmoord omkomt.

Uit dezen bovenmatigen ouderdom der helden volgen nu al hunne overige dichterlijke eigenaardigheden als van zelve, daar we ons o. a. zoodanige Æonen-helden kwalijk in de gestalte van gewone stervelingen kunnen voorstellen; geheel onwillekeurig verschijnen ze voor onze verbeelding als toegerust met bovenmenschelijke kracht en ligchaamsgrootte. Reeds bij zijne geboorte doet Roesthm zich dan ook kennen als de geduchte Wachter (*Pehlwan*) der aarde, wiens plichten hij volgens 't besluit des hemels vervullen moest. Als ware hij een klomp ijzer, zoo gevoelt zich de moederschoot door hem bezwaard, en alleen door de bovennatuurlijke hulp van den wondervogel Simoerg wordt de moeder gered, nadat het kind haar met den dolk uit het lijf gesneden werd. Als knaap volbracht hij reeds daden, waarvoor zelfs mannen terugdeinsden. Toen hij voor 't eerst tegen de Toeraniërs zou te velde trekken, werden van heinde en ver alle strijdpaarden ter keuze tot hem gebracht; om ze te keuren, legde hij den vuist op hun rug, doch alle vielen met gebroken ruggegraat ter neder, met uitzon-

dering van Reksh, het wonderpaard, dat zes eeuwen lang zijn trouwe medgezel in nood en voorspoed werd. In den oorlog tegen Masenderan werd hij door zijnen leenheer als gezant tot den Koning van dat land gezonden; ten einde een gering bewijs van zijne kracht te geven, rukt Roesthm eenen ganschen boom met diens wortels uit, speelt er meê als een knaap met een tak, en werpt hem ten laatsten onverschillig weg, maar niet zonder dat de boom in zijnen val een paard met ruiter ter neder velt. Om ook van hunne zijde eerbied in te boezemen, drukken hem ettelijke Masenderaansche Grooten bij 't verwelkomen de hand, dat het bloed er in stolt; Roesthm doet als of hij er niets van bespeurt, glimlacht vriendelijk en beantwoordt den groet met een zoo gemoedelijken handdruk, dat den aldus begroet wordende de nagels van de vingers vallen, het bloed er uitspuit en de hand verdort. Het spreekt nu ook van zelf, dat zulk een held tot behoud zijner krachten insgelijks eene naar evenredigheid groote hoeveelheid spijs en drank noodig heeft; nog als grijzaard van 700 jaren had Roesthm dan ook zoo goeden eetlust, dat hij een geheel schaap, ja een gansch muildier alleen op-at en daarbij naar verhouding dronk, zoodat andere helden er over verbaasd stonden en elke gedachte om hem te willen evenaren lieten slippen.

Men kan hieruit genoegzaam opmaken, dat in 't Iranisch epos zelfs de zonderlingste omstandigheden uit de ontwikkeling eener stelselmatige schepping voortvloeijen, en niet alleen op willekeur en toeval berusten. In den Shach-nameh werden niet eene menigte van wonderbare vertellingen tot een dichterlijk geheel vereenigd, maar de dichter stelde zijn reuzen-arbeid louter uit de historische jaarboeken samen. Daarom echter behoeft nog niet een enkel scheppend genie de bouwstoffen voor Firdosi's omwerking geleverd te hebben; eerst toen de feiten der geschiedenis in de nevelen van 't verleden omhuld geraakten, verkregen de afzonderlijke epische verslagen nopens elk der Oppervorsten ronding en innerlijke eenheid, en dit geschiedde buiten twijfel reeds in den vroegsten tijd der Sassaniden. Onder Noeshirwan en later onder Mansoer werden ze tot een afgerond en sluitend geheel vereenigd, terwijl eindelijk Firdosi door zijnen arbeid over alles denzelfden dichterlijken gloed bracht. Dat hij trouwens van de innerlijke samenstelling en de historische naauwkeurigheid zijner bouwstoffen geen juist begrip had, blijkt duidelijk uit de inmengselen, welke hij naar eigen zienswijze soms in zijnen arbeid heeft ingevlochten, en waarin met de historische feiten al zeer zonderling wordt omgesprongen.

Uitgemaakt is het dan ook, dat het door ons aangeduide stelsel zijn beslag verkreeg in de tijden vóór Alexander van Macedonië, terwijl de oorspronkelijke, dienovereenkomstig vervaardigde historische geschriften der Iraniërs in de stormen der Grieksche en Parthische overheersching verloren gingen. Aan de eerste bewerkingen van het Konings-boek moet echter bepaaldelijk een meer historische vorm zijn eigen geweest; althans er zijn nog historische werken der Persen uit dien vóórtijd overig, die naar vorm en inhoud met den Shachnameh in de hoofdzaak overéénstemmen, doch buitendien uitvoerige chronologische opgaven behelzen. Moeradgea d'Ohsson levert hiervan in zijn uittreksel uit de Jaarboeken van Mirchond en Achmed Effendi het overtuigend bewijs [1]. Volgens hem bevatten vooral de voor ons Westerlingen nog zoo weinig toegankelijke boekerijën te Constantinopel te dien aanzien eenen rijken schat; weshalve we ons dan ook geenszins kunnen vereenigen met het gevoelen van hen, die meenen dat de bouwstoffen, waarvan Firdosi gebruik maakte, geheel verloren geraakten. *Mogelijk* is dit alleen 't geval met het in Pehlwi-taal door den Dihkan Danishwer vervaardigd Konings-boek, maar stellig bestaat er zoo wel in de chronijken, waaruit Malcolm en d'Ohsson hebben geput, als in talrijke epische gedichten eene hoogst aanzienlijke verscheidenheid van bouwstoffen voor de Iranische geschiedenis. Dat eindelijk deze historische jaarboeken in den regel onafhankelijk van Firdosi's Shach-nameh moeten geacht worden, vloeit van zelf voort uit de omstandigheid, dat zij voor een deel ouder zijn dan de laatste: o. a. leefde Ibn Kotaiba, de vervaardiger eener Arabische Chronijk, ruim eene eeuw vóór Firdosi, en Aboe Dshaffer, de samensteller van den *Tarikh Toebri*, eene Arabische Wereldgeschiedenis, is slechts weinig jonger, terwijl Malcolm vooral de Persische vertaling en uitbreiding prijst, welke Aldagamih nog vóór Firdosi's geboorte hiervan vervaardigde. Zelfs mag men gerustelijk aannemen, dat menig historisch wanbegrip uitsluitend ten laste van Firdosi komt, daar in de ons, helaas, nog veel te schaars meêgedeelde uittreksels der chronijken die ergerlijke misgrepen niet voorkomen.

[1]) Vergel. Rinck's vertaling, vermeld op bladz. 22.

D.

GEWICHT DER IRANISCH-PERSISCHE BRONNEN VOOR DE WETENSCHAP.

Uit het aangevoerde volgt van zelf, dat we in de Iranisch-Persische bronnen geene tot in de geringste bijzonderheden afdalende Konings-chronijk moeten zoeken; maar wél, eene hoogst merkwaardige en getrouwe voorstelling van het maatschappelijk en godsdienstig leven in 't Iranisch West-Asië. Ten aanzien van het eerste komen we zelfs tot het verrassend besluit, dat de staatsvorm van het Turksche despotismus, die voor Asië's ontwikkeling sedert meer dan twintig eeuwen zoo geduchte plaag, geenszins tot het eigenaardig kenmerk van dit werelddeel mag gestempeld worden, gelijk tot nog toe door velen, zelfs door eenen Hegel, geschiedde. Neen, de grondvorm van het wereldrijk, dat de Iraniërs ons schilderen, is bepaald feodaal. Aan den spits staat een Opperleenheer, *Shehinshach*, dat is: Koning der Koningen geheeten, wiens waardigheid volkomen met die der Keizers van het Duitsche Rijk overéénkomt; hij bezit het recht door middel van eene op zijde geschreven schenkings-akte de verschillende gewesten des Rijks te verlijden aan hen, die hem daartoe waardig schijnen. Dit recht werd oorspronkelijk ook uitgeoefend, doch later, even als bij de opvolgers van Karel den Grooten, een bloote vorm. De vasallen toch zijn later erfelijk; van hun goeddunken hangt het vooral onder zwakke regenten af, of zij aan het Opperhoofd des Rijks al dan niet gehoorzamen zullen. Hun titel is in den regel *Pehlwan*, dat is: Grenswachter (Markgraaf), of ook wel *Sipehdar*, dat is: Legeraanvoerder (Hertog). De overéénkomst der verschillende waardigheden met die in 't Duitsche Rijk is zelfs zoo treffend, dat we niet behoeven te aarzelen, in eene Geschiedenis der Assyrisch-Iranische Mogendheid daarvoor de ons gemeenzamer bekende namen van Keizer, Hertog, Markgraaf enz. te bezigen.

Slechts het overwicht van persoonlijke uitstekendheid in den Opperleenheer vermogt den trots der vasallen binnen behoorlijke palen te houden. Aan 't hoofd dezer leenmannen, en wel met een gezag soms dat des Keizers overschaduwend, staat als „Pehlwan der Aarde" Hertog Sal van Saboel, en later diens zoon Roesthm, Hertog van Nimros. Aan Parthië, of Thus, was het recht voorbehouden, de Rijks-banier *(Kawjan Direfsh)* te bewaren; de Markgraaf van

Thus was derhalve steeds in rang de tweede Vorst des Rijks, zonder dat hij hierop juist door zijne persoonlijkheid kon aanspraak maken. Deze Rijks-banier was trouwens, ook even als de Duitsche, driekleurig: blaauw, rood en goud, terwijl het Rijks-wapen door eene Zon werd voorgesteld. In 't Oosten strekte zich het Rijk tot aan Indië en Hoog-Asië uit, en in 't Westen, althans in de oudste tijden, tot over Syrië en Klein-Asië; later evenwel genoten de Vorsten dezer laatste landen zoo groot eene zelfstandigheid, dat zij den titel van *Shach* (Koning) voerden.

Wat echter vooral bij de waardeering van de door ons aangeduide epische overleveringen als historische bronnen dient te worden in het oog gehouden, is het bepaalde doel dier gedichten om eene Geschiedenis van Iran te leveren; weshalve we ons niet mogen voorstellen, nopens het Westen meer licht te zullen verwerven, dan ons uit de Grieksche bronnen bereids gewerd. Daar we nu te dezen aanzien ook in den Bijbel vele hoogst schatbare aanwijzingen bezitten, is het des te gelukkiger, dat de Iranisch-Persische bronnen ons juist voorlichten nopens de geschiedenis van die landen, van welke wij de geringste kennis hadden, en waaromtrent we van elders geen meerder licht verwachtten. Vooral in de *Assyrische Geschiedenis* wordt door deze bronnen eene zeer aanzienlijke kloof gedicht; want het Rijk, onder welks opperheerschappij Iran volgens den Shach-nameh zoo lang stond, was geen ander dan 't Assyrische, waarvan Herodotus gewaagt, en bij zorgvuldig onderzoek blijkt zelfs, dat de ons geworden Assyrische Konings-lijsten in de dynastie-reeksen van den Shach-nameh zoo juist passen, dat de geschiedenis van elken afzonderlijken Assyrischen Koning daardoor mogt worden uitgevorscht. Het verschil in nationaliteit tusschen het Hoofd des Rijks en de Iranische Vorsten bleef trouwens niet zonder invloed op de strekking van den Shach-nameh, en we merken hierin bepaald de zucht op, door de daden der Grooten, vooral van Roesthm, die des Keizers in de schaduw te plaatsen; zoo wordt o. a. eene der krachtvolste dynastieën, in 't Konings-boek Kawoes geheeten, hierin zichtbaar hoogst partijdig gesmaad en verkleind, terwijl daarentegen weinig beteekenende Vasal-geslachten, als die van Kobad, niet zelden met overdreven lof worden verheerlijkt. Ook echter met betrekking tot de geschiedenis dezer Vasallen zijn de Iranisch-Persische bronnen van 't grootst belang, daar ons, zelfs bij eene volledige opsporing en ontcijfering der Assyrische spijkeropschriften, kwalijk iets anders dan de vermelding der schitterende daden van Niniveh's (Chalah's) beheerschers te wachten staat.

Nopens de verhouding van 't eigentlijk Assyrië tot Iran en tot het Oosten in 't algemeen worden we voor 't overige uit deze bronnen zeer naauwkeurig onderricht; — de oorlogen met Toeran zijn zelfs soms met eene tot de geringste voorvallen uitweidende naauwkeurigheid geschilderd, en de ontwerpen voor de veldtochten zoo eigenaardig en schrander uitéén gezet, dat men ze niet louter aan de scheppende verbeelding des dichters mag toekennen.

Van misschien nog grooter belang evenwel zijn de Iranisch-Persische bronnen voor de juister kennis van de groote omwenteling in de godsdienstige begrippen, welke in de eerste helft der *zesde* eeuw vóór Chr. door den propheet Zoroaster werd te weeg gebracht, en waaromtrent de Grieken, met uitzondering van een paar schrale berichten bij Nikolaas van Damaskus en Xenophon, der nawereld niets dan ongerijmde sprookjes hebben opgedischt. In zijne ontwikkeling van de Geschiedenis der Assyrisch-Iranische Mogendheid (1244—500 v. Chr.) heeft Kruger dan ook Zoroaster's streven en werken, in verband met de door Cyrus bewerkte omwenteling in den toestand van West-Asië, uitvoerig behandeld. — Ook echter wegens de Godsdienst der Iraniërs vóór Zoroaster verschaft ons de Shach-nameh, te gelijk met andere Iranisch-Persische bronnen, talrijke inlichtingen, waaruit met zekerheid blijkt, dat zij in de hoofdzaak niet verschilde van de Assyrische, gelijk mede was te vermoeden uit de omstandigheid, dat Iran eeuwen lang onder Assyrische Opperheerschappij stond; terwijl het te lang verwaarloosde Werk van Sheikh Mohammed Fani (doorgaans Mohsan-Fani geheeten) deze overéénstemming van de Vóór-Zoroastrische godsdienstbegrippen in Iran met die van 't Chaldeeuwsch Sabaeïsme in Assyrië ten vollen bevestigt [1]). Het bestek van ons verslag gedoogt echter niet, te dezer plaatse hierover breedvoeriger uit te weiden.

[1]) De *Dabistan* van Sheikh Mohammed Fani, een Mohammedaan uit Kashmir, die hierin twaalf hem bekende eerediensten in Asië beschreef, en daaronder in de eerste plaats de eeredienst der Jesdianen of Hoeshianen in Iran, werd in 't Engelsch en Hoogduitsch vertaald, en wel in 't laatste door den Vrijheer von Dalberg (Aschaffenburg, 1809, 8°).

E.

DE TIJDREKENING DER IRANIËRS, ASSYRIËRS EN ISRAËLIETEN IN ONDERLING VERBAND GEBRACHT.

Naar aanleiding der voorgaande beschouwingen, heeft Kruger in zijn arbeid allerzorgvuldigste nasporingen bewerkstelligd nopens de *chronologische stelsels*, bij Iraniërs, Assyriërs en Israëlieten in zwang, en tevens enkele, bij onderlinge vergelijking nog voorkomende zwarigheden door de toepassing van schrandere, doch zeer natuurlijke gissingen zoo gelukkig uit den weg geruimd, dat zijne uitkomsten, naar wij meenen, den toets der scherpzinnigste kritiek kunnen doorstaan. Hem te volgen in de dorre uitéénzetting van namen en jaartallen zou hier geen doel treffen; alleen zullen we den weg aanwijzen door hem betreden, om ten slotte bij wijze van overzicht de door hem verkregen eind-uitkomsten meê te deelen.

In de eerste plaats nu neemt hij de gewijde chronologie der Iraniërs in overweging, en tracht, in verband met de aanwijzingen in Mohsan-Fani's *Dabistan*, de drie hoofdstelsels voor de gewijde Iranische tijdrekening, die van den Mobed (Priester) Behram Shapoer, van Firdosi en van den Bondehesh, onderling te doen overéénstemmen. Vervolgens gaat hij over tot de behandeling van de eigentlijk historische chronologie der Persen volgens de opgaven der Mohammedaansche annalisten (vooral Achmed Effendi), en poogt haar over te brengen in den vorm der Christelijke tijdrekening, en in verband hiermede te zuiveren en aan te vullen; terwijl hij verder aantoont, dat de verkregen uitkomsten wel degelijk als de historische grondslagen van de stelsels der vroeger behandelde gewijde chronologie mogen gelden, en dat deze uitkomsten zoo wel door de Tjsineesche als Aegyptische tijdrekening worden bevestigd.

In de tweede plaats neemt hij de chronologie der Assyriërs in overweging, en handelt achtervolgens over de opgaven deswege door Herodotus, Ktesias, den Byzantiner Syncellus en anderen gedaan, en wel vooral met het doel, de verwarring te doen ophouden, die bij velen hunner ten aanzien van het Oud- en Nieuw-Assyrisch Rijk heerscht. De soortgelijke ondergang van beide Rijken door den opstand der Meders, de treffende overéénkomst in de persoonlijkheid der stichters van het *eerste* en *tweede* Assyrisch Wereld-rijk, Ninus

en Chala, en de uitbreiding van hun gezag over nagenoeg dezelfde streken, konden dan ook kwalijk missen zoodanige verwarring te doen ontstaan. — Na te hebben aangetoond, dat de Medische Vorstendynastie van Ktesias zich juist tusschen het Oud- en Nieuw-Assyrisch Rijk laat invlijën, en dat Chala (de Ninus van Herodotus, de Minotsher der Persen), de grondvester van het Nieuw-Assyrisch Rijk [1]) in 1244 v. Chr., onmiddellijk ook aan dit Medisch Rijk voor goed een eind maakte, doet Kruger zien, dat de aldus gelouterde en geregelde Assyrische Konings-lijsten geheel met de Iranisch-Persische chronologie overéénkomen. Vervolgens tracht hij ze ook met de (planeet-) namen der spijker-opschriften te doen samenstemmen, en wijst op het feit, dat Rawlinson wel nog geenszins tot bepaald zekere grondslagen nopens de lezing dier namen zelve gekomen is, maar dat de jaartallen en handelingen, op de gedenkteekenen voorgesteld, de door hem zelven bereids vroeger verkregen uitkomsten ten aanzien der Assyrisch-Iranische Chronologie, sedert Chala-Minotsher tot op Iran's afval van het Nieuw-Assyrisch Wereld-rijk (725 v. Chr.), treffend bevestigen.

Hierna zet de Schrijver zijne inzichten nopens de latere tijdrekening in de West-Asiatische Statengroep, tot op Cyrus en diens onderwerping van gansch West-Asië aan 't Persisch overwicht, meer ter loops uitéén, en besluit met ettelijke, door ons in hun geheel meê te deelen tabellarische en chronijkmatige overzichten der door hem verkregen uitkomsten deze afdeeling zijner beschouwingen, om ten slotte nog op de tijdrekening der Israëlieten terug te komen. Hierin heerscht toch bij velen nog steeds eenige onzekerheid, doch Kruger doet met recht opmerken, dat deze geheel verdwijnt, zoodra men slechts inziet, dat 1°. ten aanzien van den leeftijd, *waarop* aan den aartsvader Therach Abraham geboren werd, in de handschriften van den Bijbel eene misstelling moet geslopen zijn; — dat men 2°. voor den aanvang van Salomo's Tempelbouw dikwerf verkeerdelijk een *ander* jaar aanneemt, dan uit de opgaven van Flavius Josephus volgt, namelijk 993 v. Chr., — en dat men 3°. niet met genoegzame zorg onderscheidde, in hoe verre de regeerings-jaren der Koningen van Juda en Israël *al dan niet vol* gerekend moeten worden. In overéénstemming met deze beschouwingen deelt hij voorts nog een

[1]) Waarvan de hoofdstad Chalah (thans het dorp Nimrud), op den rechter oever van den Tigris tegenover 't eigentlijke Niniveh der Oudheid gelegen, schier uitsluitend het voorwerp der jongste navorschingen uitmaakte.

chronijkmatig overzicht der Israëlitische Geschiedenis mede, hetwelk wij begrepen insgelijks niet achterwege te mogen laten.

F.

OVERZICHT VAN DE VERKREGEN EIND-UITKOMSTEN.

Er blijft ons nu nog alleen over, in hoofdtrekken de geschiedenis van West-Asië, sedert de stichting van Niniveh tot op den tijd van Daríus Hystaspis, te schetsen volgens de uitkomsten, door Kruger bij zijne nasporingen verkregen, ten einde daardoor de beoefenaars der geschiedenis in staat te stellen tot eene waardeering van 't licht, door hem te midden van zoo veel nevelen ontstoken. Zijne lezing nu komt, in verband met vooral naar Aegyptische bronnen in een vroeger werkje [1]) aangeduide meeningen nopens het *eerste* Assyrisch Rijk, hierop neder: —

Ruim 21 eeuwen vóór Chr. verdreef Ninus-Assur, aan 't hoofd van Semitische stammen, de aan den Tigris gevestigde Arische volkeren deels naar Armenië, waar deze onder den naam van *Haikhs* verbleven, — deels naar 't Zuiden, vanwaar ze onder den naam van *Hyksos* Aegypte overheerden, en vijf eeuwen later naar Griekenland overstaken.

Ninus grondvestte hierop het *eerste Assyrisch Rijk*, en stichtte in 2104 v. Chr. op den linker oever van den Tigris (niet ver van het tegenwoordig Mosoel) de stad Niniveh. Zijn Rijk werd door Semiramis en dier opvolgers uitgebreid, en strekte zich weldra uit van den Archipel tot Indië, van Aegypte tot Toeran.

Omstreeks 16 eeuwen vóór Chr. vond dit Rijk zijnen ondergang door eenen opstand der Meders, die tot ongeveer 1250 v. Chr. wel den boventoon in West-Asië voerden, maar rondom zich in de verschillende landstreken een aantal andere, onafhankelijke Arische Staten moesten gedoogen. Deze laatsten nu geraakten allengs in fellen kamp met Aegypte, en overheerden eindelijk niet alleen dit Rijk, maar ook Medië zelf.

Alsnu trad aan 't hoofd der overweldigers de geduchte Chala op, die weldra alles wijd en zijd voor zijne wapenen deed bukken, —

---

[1]) *Die Eroberung von Vorderasien, Egypten und Griechenland durch die Indogermanen* (Bonn, *bei* Weber, 1855. 8°.).

ten jare 1244 v. Chr. het *tweede Assyrisch Wereld-rijk* grondvestte, en, na zijn gezag over geheel West-Asië te hebben uitgebreid, in plaats van 't verwoeste Niniveh, juist daar tegenover op den rechter oever van den Tigris eene hoofdstad stichtte, welke den naam van Chalah droeg. Dit *tweede* Assyrisch Wereld-rijk was, evenmin als dit waarschijnlijk ook het geval was met het *eerste*, op onbeperkt despotismus gevestigd, maar berustte naar vorm en aard op feodale grondslagen, zoodat het met de samenstelling van 't zoo veel latere Duitsche Keizerrijk eene treffende overéénkomst bezit.

Ten gevolge van dezen *feodaal-toestand* was dan ook geenszins het overwicht bepaald aan de kern des Rijks verzekerd, en zien we soms machtige vasallen op den Assyrischen Keizers-troon. Vooral echter kampte Iran met het eigentlijk Assyrië langen tijd, en wel met afwisselend geluk, om de opperheerschappij; en in overéénstemming hiermede laat zich dan ook de *Geschiedenis der Assyrisch-Iranische Mogendheid*, tot op den ondergang van 't feodaal-wezen onder Daríus Hystaspis, gereedelijk verdeelen in *vijf* tijdperken, als:

1°. Het tijdperk van 't overwegend Keizerlijk oppergezag onder de Dynastie Minotsher en tot aan den dood van Noeder, van 1244 tot 1117 v. Chr.

2°. Het tijdperk van Iran's overwicht, en wel vooral onder de leiding der Vasal-dynastieën Sal van Saboel en Roesthm van Nimros, van 1117 tot 945 v. Chr. In dezen tijd werd het Keizerlijk oppergezag nagenoeg niet erkend; het Opperhoofd des Rijks werd door het overwegend Vorsten-geslacht op den troon geplaatst, en van de hand geschoven zoodra het zich niet meer naar diens inzichten leiden liet.

3°. Het tijdperk van 't wankelend evenwicht tusschen Assyrië en Iran, onder de Keizer-dynastieën Kawoes en Khosrew (945—725 v. Chr.). Gedurende dezen tijd had nu eens Iran, dan weder Assyrië het overwicht, zonder dat het wegens 't gevaar, waarmede beide deelen steeds door Toeran bedreigd werden, tot eene duurzame breuk tusschen beide kwam.

4°. Het tijdperk der onbandigheid, waarin Assyrië en Iran onderling op leven en dood kampen, en wederzijds de erkenning van het souverein gezag in eigen gebied eischen. Deze tijd van beroering duurt van 725 v. Chr. tot aan de *verwoesting* van Chalah-Niniveh in 606 v. Chr. door de Meders onder Cyaxares, vereenigd met de Babyloniërs onder Nabopalassar.

5°. Het tijdperk van West-Asië's onderwerping aan Iran onder

de opperheerschappij van Meders en Persen; het duurt van Chalah's verwoesting tot aan de voltooijing der Persische Rijks-eenheid na den ondergang van het Iranisch feodaal-wezen.

Bij Chalah's val sloten Cyaxares en Nabopalassar eene overéénkomst, waarbij den eersten de heerschappij over alle noordelijke berglanden, den laatsten daarentegen die over Mesopotamië en in 't algemeen over de gezamentlijke Euphraat- en Tigris-vlakte werd toegekend, en scheen alzoo de *splitsing* van 't Assyrisch-Iranisch Wereld-rijk voor duurzaam bevestigd. Juist toen echter werd Zoroaster (of Serdoesht) geboren, wiens waarlijk verheven godsdienst-leer, het beginsel huldigende van een eenigen God, eerlang de aloude sterredienst (sabaeïsme) verdrong; terwijl Cyrus, verwant aan 't Medisch Vorstenhuis, doch vooral steunende op den krachtvollen, Arischen stam der Persen, over wier land hij als erfelijk Vasal-Koning heerschte, weldra met het zwaard in de vuist de *eeredienst van 't heilig vuur* over gansch West-Asië uitbreidde. Van 560 tot 538 v. Chr. onderwierp hij achtervolgens Medië, Baktrië, Lydië en Babylonië aan zijn gezag, en vereenigde nogmaals het al-oud Assyrisch Wereld-rijk tot een machtig geheel. Dat Cyrus zoo wel in den *godsdienstigen* als *staatkundigen* toestand van West-Asië eene volslagen omwenteling te weeg bracht, werd trouwens veel te lang over 't hoofd gezien.

Ongelukkig echter wist Cyrus aan zijne veroverings-zucht geen palen te stellen, en werd hij in 529 v. Chr. het slacht-offer zijner rusteloosheid. Na hem verzwond de glans der Persische heerschappij schier onmiddellijk, daar Kambyses, na den moord zijns broeders Bartja (Smerdis), de krachten des Rijks in de dolzinnigste ontwerpen tegen Aegypte, Aethiopië en de Oase van Ammon verspilde, en na diens dood zelfs de Priesters (Magiërs), ten koste van de uitgeputte vasallen, het gezag een tijd lang wisten in handen te krijgen. Toen de Rijksgrooten eindelijk uit hunne verbijstering ontwaakten, was het de zoon van Hystaspes, Daríus, Stadhouder van Persis en ná-verwant aan 't Oude Konings-huis, die als wreker van den geleden smaad optrad, doch tevens zoo goed zijne rechten op den troon wist te doen gelden, dat hij eerlang als *Opperheer* van 't Persisch Rijk werd uitgeroepen. Wél taalden de vasallen nog naar vroegere onafhankelijkheid, maar in den zoo langdurigen kamp met het rijks-oppergezag was der meesten macht gefnuikt, en Daríus wist spoedig met beleid en geestkracht aan dit hun streven paal en perk te stellen. Toen hij ten laatsten zijn doel bereikt had, verdeelde

hij 't uitgestrekte Rijk in *Satrapieën* (of Stadhouderschappen), en herschiep daarmeê den ouden feodaal-toestand in een bereids onder zijne naaste opvolgers zoo verfoeijelijk despotisme, dat weldra alle werkelijk leven aan den voozen Staat ontvlood.

Kruger nu heeft ons in zijn laatste werk de *Geschiedenis der Assyrisch-Iranische Mogendheid* in boeijende trekken en echt oordeelkundig voorgesteld, onder belofte van te eeniger tijd ook ten aanzien van het *eerste Assyrisch Wereld-rijk* eene vollediger proeve van eene innig samenhangende geschiedenis te zullen leveren.

Mogten we door dit verslag de algemeene opmerkzaamheid op Kruger's arbeid gevestigd hebben, en daarmeê tot ontwarring van den grijzen vóórtijd in 't Oosten eenigzins hebben bijgedragen, we zouden onze moeite rijkelijk beloond achten.

BIJLAGEN.

4

TAFEL I.

OVERZICHT VAN DE OPPERHEERSCHERS- EN DYNASTIE-LIJSTEN VOOR HET *Tweede* OF *Nieuw-Assyrisch Rijk.*

(1244—725 v. Chr.)

Namen in de *Spijker-opschriften.* (Volgens de lezing van Rawlinson.)	Volgens de *Grieksche* Lijsten en den *Bijbel.* Naam.	Duur in jaren.	Tijd vóór Christus.	Volgens de *Iranisch-Persische* Lijsten.	Omschrijving voor de Opperkoningen van elke Dynastie, in afwachting eener bepaalde ontcijfering. Naam.	Tijd vóór Chr.
Sanda-pal.	Chala.	45	1244—1199	Dynastie Minotsher...	Minotsher I...	1244—1199
Assur-da-pal-il. . . .						
Mussaghil-Nebo . . .	Anebos.	38	1199—1161	120 jaren, 1244—1124..	Minotsher II..	1199—1161
Assur-rish-ipan . . .	Babios	37	1161—1124		Minotsher III.	1161—1124
		120		J. v. Chr.		
				Noeder.... 7 1124—1117		
Tiglath-Pileser I. . .	Thinaeos	29	1124—1095	Afrasiab.. 12 1117—1105		
				Sab....... 30 1105—1075		
Assur-bani-pal. . . .	Kerkillos	40	1095—1055	Kershasp.. 20 1075—1055		
		69		69		
Assur-adan-pali . . .	Eu-palos	36	1055—1019	Dynastie Kobad....	Kobad I......	1055—1019
Assur-dan-il.	Laosthenes	45	1019— 974	110 jaren, 1055—945..	Kobad II.....	1019— 974
Phal-loekha I. . . .	Peritiades.	30	974— 944		Kobad III....	974— 945
		111				
Tiglathi-Sanda. . . .	Ophrataeos	20	944— 924	Dynastie Kawoes....	Kawoes I.....	945— 924
Assur-akh-pal. . . .	Ophratanes	50	924— 874		Kawoes II....	924— 874
Shalmanoe-bar *. . .	Akraganes.	40	874— 834		Kawoes III...	874— 834
Shamas-phal.	Tonos Konkoleros. .	30	834— 804	160 jaren, 945—785...	Kawoes IV....	834— 804
Phal-loekha II . . .	Ninos II..	19	804— 785		Kawoes V....	804— 785
		159	+ 111 = 270	160 + 110 = 270.		
Sammoeramit. . . .	(Atossa en Kyros). . Semiramis en Cyrus.	17	785— 768	Dynastie Khosrew...	Khosrew I....	785— 768
	Phoel of Phul. . . .	16	768— 752	60 jaren, 785—725...	Khosrew II...	768— 752
Peletsira	Tiglath-Pileser. . . .	27	752— 725		Khosrew III..	752— 725
		60				

* Later: Silima-rish.

TAFEL II.

VERGELIJKEND OVERZICHT DER VERSCHILLENDE STELSELS VAN *Iranisch-Persische Chronologie.*

A. Pishdadiërs.

Priester Behram Shapoer.				Shach-nameh.			Bondehesh.		Historische Chronologie.					
				I. Met Afrasiab.		II. Zonder Afrasiab.			Oorspronkelijke vorm.			Verbeterd. I.	Verbeterd. II.	
No.	Naam.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Vóór Chr.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Naam.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Vóór Chr.	Duur in jaren.	Vóór Chr.
1	Kajomors....	30	3506—3476	30	3508—3478	3496—3466	30	3508—3478	Kajomors....	283	2258—1975	2308—2025	30	2308—2278
2	Hoeshenk...	40	3476—3436	40	3478—3438	3466—3426	43	3478—3435	Hoeshenk...	40	1975—1935	2025—1985	40	2278—2238
3	Thamoers...	30	3436—3406	30	3438—3408	3426—3396	30	3435—3405	Thamoers...	41	1935—1894	1985—1944	30	2238—2208
4	Dshemshid..	716	3406—2690	700	3408—2708	3396—2696	713	3405—2692	Dshemshid..	350	1894—1544	1944—1594	614	2208—1594
5	Zohak.......	1000	2690—1690	1000	2708—1708	2696—1696	1000	2692—1692	Zohak......	130	1544—1414			1594—1464
6	Feridoen....	500	1690—1190	500	1708—1208	1696—1196	500	1692—1192	Feridoen....	220	1414—1194			1464—1244
7	Minotsher...	120	1190—1070	120	1208—1088	1196—1076	120	1192—1072	Minotsher...	120	1194—1074			1244—1124
8	Noeder......	7 m.	1070	7	1088—1081	1076—1069	0		Noeder......	7	1074—1067			1124—1117
9	Afrasiab....	12	1070—1058	12	1081—1069	0	(12)	1072—1060	Afrasiab....	12	1067—1055			1117—1105
10	Tsoe........	3	1058—1055	5	1069—1064	1069—1064	5	1060—1055	Sab.........	30	1055—1025			1105—1075
11	Kershasp....	0		9	1064—1055	1064—1055	0		Kershasp....	20	1025—1005			1075—1055
		2451		2453—12 =		2441	2453			1253				

B. Kejaniërs.

Priester Behram Shapoer.				Shach-nameh.		Bondehesh.	Historische Chronologie. Oorspronkelijke verdorven vorm.				Verbeterd.		Historische Grondvorm der Gewijde Chronologie.	
N°.	Naam.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Duur in jaren.	Vóór Chr.		N°.	Naam.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Duur in jaren.	Vóór Chr.
1	Kobad........	100	1055—955	100	1055—955	Zoo als de Mobed Behram of de Historische Tijdrekening.	1	Kobad........	120	1005—885	110	1055—945	110	1055—945
2	Kawoes........	150	955—805	150	955—805		2	Kawoes........	150	885—735	160	945—785	160	945—785
3	Khosrew......	60	805—745	60	805—745		3	Khosrew......	60	735—675	60	785—725	60	785—725
4	Lohrasp.......	120	745—625	120	745—625		4	Lohrasp.......	120	675—555	120	725—605	120	725—605
5	Goeshtasp.....	120	625—505	120	625—505		5	Goeshtasp.....	110	555—445	120	605—485	130	605—475
6	Ardshir.......	112	505—393	112	505—393		6	Ardshir.......	61	445—384	61	485—424	112	475—363
7	Tshehrasade...	30	393—363	32	393—361		7	Tshehrasade...	32	384—352	62	424—362	0	0
8	Darab.........	12	363—351	12	361—349		8	Darab.........	12	352—340	12	362—350	12	363—351
9	Dare..........	14	351—337	12	349—337		9	Dare..........	(14)	340—326	14	350—336	14	351—337
10	Iskender......	14	337—323	14	337—323		10	Iskender......	(14)	326—312	13	336—323	14	337—323
		732		732					693		732		732	

	Naam.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	Naam bij de Westerlingen.	Tijd vóór Chr.	Naam.	Duur in jaren.	Vóór Chr.	
Persische Opperheerschers, volgens het stelsel der Jaarboeken.	Goeshtasp...	Einde.	485	*Darius Hystaspis*..	(521—485)	Goeshtasp....	130	605—475	Persische Opperheerschers, volgens het oorspronkelijk stelsel van Gewijde Chronologie.
	Ardshir.....	61	485—424	*Xerxes*............	485—476				
				Artaxerxes I.......	476—424	Ardshir.....	112	475—363	
	Tshehrasade.	62	424—362	*Darius II*..........	424—404				
				Artaxerxes II.......	404—362				
	Darab.....	12	362—350	*Ochus*..............	362—339	Darab.......	12	363—351	
	Dara......	14	350—336	*Arses*..............	339—336	Dara........	14	351—337	
	Iskender....	13	336—323	*Darius III*.........	336—333	Iskender....	14	337—323	
				Alexander..........	333—323				

TAFEL III.

SYNCHRONISTISCH OVERZICHT DER KONINGEN IN DE WEST-ASIATISCHE STATEN GROEP.

A. Sedert Iran's afval van Assyrië tot op Niniveh's (Chalah's) Ondergang.

(725—606 vóór Chr.)

Jaar.	ASSYRIË.	BABYLONIË.	Jaar.	MEDIË.	LYDIË.	BAKTRIË.
725	Salmanassar (19)					*Dynastie* Lohrasp.
719	〃 7				Gyges (28)	〃 7
709	〃 17	Arkeanos.	709	Dejoces, *Richter* (10).	〃 11.	〃 17
706	Sargon (4?)	〃 3	706	〃 4	〃 14.	〃 20
702	Sanherib (22).	Belibos (3)	702	〃 8	〃 18.	〃 24
699	〃 4	Asordanes (6).	699	Dejoces, *Koning* (43).	〃 21.	〃 27
693	〃 10	Regibalos (1)	693	〃 7	〃 27.	〃 33
692	〃 11	Messessimordak (4)	692	〃 8	〃 28.	〃 34
681	〃 22	*Tusschenregeering*	681	〃 19	Ardys	〃 45
680	Asarhaddon	13 jaren	680	〃 20	〃 2.	〃 46
667	Saosdochin.	20 〃	667	〃 33	〃 15.	〃 59
656	〃 12.		656	Phraortes (22).	〃 26.	〃 70
647	Chiniladan.	21 〃	647	〃 10	〃 35.	〃 79
635	〃 12 (vol).		635	Cyaxares (30).	〃 47.	〃 91
632	〃 14		632	〃 4	Sadyattes (12).	〃 94
626	Sarak (20 vol) (Sardanapal).		626	〃 10	〃 7	〃 100
625	〃 2	Nabopalassar (20)	625	〃 11	〃 8	〃 101
620	〃 7	〃 6	620	〃 16	Alyattes (35)	〃 106
606	〃 21	〃 20	606	〃 30	〃 15.	〃 120

B. Sedert Niniveh's Ondergang tot aan den dood van Daríus Hystaspis.

(606—485 vóór Chr.)

Jaar.	BABYLONIË.	MEDIË.	PERSIË.	Jaar.	BAKTRIË.	LYDIË.
605	Nabopalassar (sed. 625)	Cyaxares (sed. 635)	(Kambyses)	605	*Dynastie* Goeshtasp.	Alyattes (sed. 620)
604	Nebukadnesar (43)	〃 32		604	〃 2	〃 17
595	〃 10	Astyages (36)		595	〃 11	〃 26
586	〃 19	〃 10		586	〃 20	〃 35
563	〃 42	〃 33		563	〃 43	Kroesus (14)
561	Evilmerodach (2)	〃 35		561	〃 45	〃 3
560	〃 2	〃 36	Cyrus, K. van Persië	560	〃 46	〃 4
559	Nergal Sharesar (4)	Cyrus, Koning van	Medië en Persië	558	〃 48	〃 6
555	Nabonit (7)	〃 5		555	〃 51	〃 9
554	〃 2	〃 6, ook Koning van Baktrië			〃 (52)	〃 10
549*	〃 7	〃 11, ook Koning van Lydië				Cyrus
538	Cyrus	〃 22, ook Koning van Babylonië.				

Cyrus (Kyros),	31 Jaren,	560—529	vóór Chr.
Kambyses,	8 〃	529—521	〃
Goemata *de Magiër*,	¼ 〃	521	〃
Daríus Hystaspis,	36 〃	521—485	〃

* Nabonit liet bij zijn optrekken tegen Cyrus zijnen zoon Bel-shar-esar (Belsasar) als mede-regent in Babel achter.

TAFEL IV.

OVERZICHT VAN DE VOORNAAMSTE FEITEN IN DE IRANISCH-PERSISCHE JAARBOEKEN VOLGENS DE OPGAVEN VAN D'OHSSON, OVERGEBRACHT IN DE CHRISTELIJKE JAARTELLING.

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Minotsher (Dynastie van), 120 jaren, 1244—1124 v. Chr. .	1244
Noeder, 7 jaren, 1124—1117 v. Chr.	1124
Peshenk van Toeran begint den grooten kampstrijd met Iran. (NB. Eerste stellig *gegeven* voor een bepaald feit). . .	1118
(Des) Afrasiab's heerschappij over Iran, 12 jaren, 1117—1105.	1117
Sab, 30 jaren, 1105—1075.	1105
Kershasp, 20 jaren, 1075—1055. Nederlaag door de Toeraniërs.	1060
Key-Kobad (Dynastie van), 120 jaren, 1055—935.	1055
Key-Kawoes (Dynastie van), 150 jaren, 935—785	(935)
Tocht van Kawoes tegen Masenderan	922
Uitsterven van het Medo-Parthisch Vorstenhuis Kaweh. Goeders verwerft Ispahan en Medië, Thus Parthië als erfelijk leen.	922
Syrische veldtochten van Kawoes. Onderwerping van den Soelsedshr van Hamaveran of Hamath. Syrië en Klein-Asië cijnsbaar.	905
Overmoed, hemelvaart en val van Kawoes.	887
Eerste Toeran-krijg van Kawoes. Zegepraal op (den) Afrasiab.	905 volgg.
Tweede Toeran-krijg van Kawoes. Roesthm in Semenkan..	876
Derde Toeran-krijg van Kawoes.	857
Sohrab, aanvoerder der Toeraniërs, door zijnen eigen vader Roesthm gedood. Einde van den krijg	855
Sady-banoe, (des) Afrasiab's nicht, gemalin van Kawoes; haar zoon Sijawoesh aan 't Hof	838
Vierde Toeran-krijg van Kawoes	833
Sijawoesh ontvliedt zijne stiefmoeder, en wijkt uit naar de Toeraniërs; hij wordt Erfvorst in Hoog-Asië.	829
Zijne veroordeeling en dood (van wege (den) Afrasiab). . . .	824
Dood van Keizerin Soedabeh, de stiefmoeder van Sijawoesh, door Roesthm	814
Vijfde Toeran-krijg over den dood van Sijawoesh. Onderwerping van Toeran	
Zevenjarige heerschappij van Roesthm in Genk-Behesht. . . .	(812—805)
Algemeen verval van 't (Assyrisch) Rijk. Verwoestende inval van (den) Afrasiab.	794
Giw, zoon van Goeders, haalt Khosrew, den zoon van Sijawoesh, uit Toeran naar Ispahan.	788
Goeders en de Rijksgrooten huldigen Khosrew, edoch onder verzet van Thus en Feriboers.	786
Krijgstocht tegen de burcht Ardebil. Zegepraal van Khosrew.	
Key-Khosrew (Dynastie van), 60 jaren, 785—725 v. Chr. .	785
Eerste Toeran-krijg van Khosrew. Thus ondergaat eene geduchte nederlaag; desgelijks Feriboers	780
Tweede veldtocht. Ongelukkige slag bij de rivier Sehed . . .	779
Beslissende veldslag bij den berg Hemawen. Nederlaag der Indiërs, Toeraniërs en Tartaren door de West-Asiaten onder Roesthm.	(778)
Vorst Bishen's lotgevallen in Toeran met Menishch, (des) Afrasiab's dochter	756

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Tweede Toeran-krijg van Khosrew. Barsoe, de zoon van Sohrab, valt in Khorasan. Gevangen in Nimros	753
Hij ontvliedt; Roesthm vervolgt en erkent hem als kleinzoon .	749
Derde Toeran-krijg van Khosrew. Nederlaag der Toeraniërs.	747
(Zoogenaamde) Vierde Toeran-krijg van Khosrew. Vermeestering van geheel Toeran. Bestorming der hoofdstad Genk.	744
(Des) Afrasiab's vlucht naar de Tartaren.	742
Zijne gevangenschap en ter dood brenging.	739
Dshoehenn, (des) Afrasiab's zoon, Vasal van Iran.	738
Laatste Rijksvergadering onder Khosrew. Verdeeling van 't Rijk en Khosrew's verdwijnen.	725
Lohrasp in Baktrië (Dynastie van), 120 jaren, 725—605 v. Chr.	725
Prachtvolle bouw der stad Balkh of Baktra	702
Roeham, de zoon van Goeders, in zijne heerschappij over 't Westen bevestigd met uitgebreide volmacht.	673
Vlucht van Goeshtasp, zoon van Lohrasp, wegens miskenning door zijnen vader, naar Indië.	640
Zijne tweede vlucht tot Koning Parsus naar Sarsan (Sardes?) .	631
Verloving van Goeshtasp met Prinses Nahideh van Lydië, en hunne verstooting.	623
Inval der Chases-Tartaren in Lydië. Drie veldtochten van Goeshtasp, en eindelijke nederlaag der Skythen en van Koning Alyas (?)	608
Afval van Ardshasp in Toeran. Parsus verlangt schatting van Lohrasp. Goeshtasp rukt naar Baktrië op, en wordt Koning in plaats van Lohrasp.	606
Goeshtasp (Dynastie van), den Vuurwachter (Hirboed), 120 jaren, 605—485 v. Chr..	605
Serdoesht (Zoroaster), Kluizenaar op het gebergte Ardebil in Adserbidshan, treedt op als godsdienst-leeraar	575
Goeshtasp opmerkzaam op zijne leer.	570
Zoroaster's zevenjarige gevangenschap.	570—563
Goeshtasp wordt door Zoroaster bekeerd.	563
Planting van de heilige cypres in Keshmir (Parthië)	(560)
Ardshasp van Toeran tot bekeering aangemaand.	555
Slag bij Mera, gewonnen op de Toeraniërs door Asfendiar, den zoon van Goeshtasp	554
Goeshtasp laat Asfendiar als Stadhouder in Baktrië terug, en vestigt zich te Istakhar (Persepolis).	
Asfendiar bij zijnen vader beticht; zijne gevangenschap op het Slot Kendeban in Adserbidsjan	530
Inval van Kehrem den Toeraniër. Verwoesting van Baktra. Dood van Zoroaster (528 v. Chr.). Nederlaag van Goeshtasp door de Toeraniërs. Asfendiar bevrijd. Tocht langs den Weg der Zeven Tafelen. Dood van Asfendiar door Roesthm. Roesthm opvoeder van den Erfprins Bahman.	516
Terugkeer van Bahman Ardshir naar Persepolis	510
Dood van Roesthm door Shaghad en Soerka van Kaboel .	508
Tocht ter wraakneming door zijnen zoon Feramers; verwoesting van Kaboel. Einde van den Wereldherfst (Serosh), begin der heerschappij van Ahriman.	506
Bahman Ardshir Langhand beklimt den troon.	485
Ter dood brenging van Feramers en uitroeijing van het gansche Vorstenhuis Roesthm van Nimros. . . .	482

PERSISCH WERELDRIJK.

TAFEL V.

OVERZICHT DER OORLOGEN VAN *Iran* MET *Toeran.*

N°.	Omschrijving.	Jaar vóór Christus.
1	Door Minotsher. Onderwerping van Toeran.	1244
2	Onderwerping van Iran door (den) Afrasiab van Toeran. .	1118
3	Inval der Toeraniërs onder Kershasp.	1060
4	Onder Kawoes: 1°. Na den Syrischen veldtocht.	905 vg.
5	» » 2°. Overwinning van Roesthm bij Vevned.	876
6	» » 3°. De Toeraniërs onder Sohrab. . . .	857
7	» » 4°. Krijg en vlucht van Sijawoesh . . .	833
8	» » 5°. Wraaktocht wegens Sijawoesh . . .	814—805
9	» Khosrew: 1°. Tochten van Thus en Roesthm. . .	780 vg.
10	» » 2°. Krijg van Bawoe	753
11	» » 3°. Nederlaag der Toeraniërs.	747
12	Groote veldtocht van Khosrew. Onderwerping van Toeran. Dood van (den) Afrasiab	744—739
13	Onder Goeshtasp: 1°. Krijg van Goeshtasp. Slag bij Mera.	554
14	» » 2°. Inval van Kehrem. Verwoesting van Balkh.	(529)

TAFEL VI.

CHRONOLOGISCH OVERZICHT VAN DE HEBREEUWSCHE GESCHIEDENIS.

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
1°. Van den Zondvloed tot op den Uittocht. (2298—1314 vóór Chr.)	
Zondvloed. Sem, Cham, Japhet, dat is: de Semieten, Chamieten en Japhetieten behouden.	2298
Torenbouw in Babylon. Spraakverwarring. (Indo-Germaansche volksverhuizing)	c. 2200
Geboorte van Abraham.	2034
Abraham trekt uit Haran naar Kanaän.	1959
Veldtocht der vier Asiatische Koningen Arioch enz. tegen Sodom en Gomorrha	c. 1950
Ondergang dezer steden.	c. 1940
Geboorte van Isaak.	1934
Geboorte van Esau en Jakob	1874
Dood van Abraham	1859
Jakob's vlucht voor Esau naar Haran	1797
Jakob gehuwd met Laban's dochters.	1790
Joseph, zoon van Jakob bij Rachel, geboren.	1783
Jakob's vlucht uit Haran. Hij vestigt zich te Hebron.	1777
Joseph verkocht en naar Aegypte gevoerd.	1766
In de gevangenis legt hij den beambten des Pharao's hunne droomen uit	1755

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Joseph wordt des Pharao's Eerste-Minister	1753
Zevenjarige Overvloed	1753—1746
Zevenjarige Schaarschte	1746—1739
Jakob's intocht in Aegypte met zijn 9 zonen	1744
Vierhonderd-dertig-jarig verblijf in Goshen	1744—1314
Geboorte van Moses	1394?
Verdrukking der Israëlieten door Rhamses den Grooten. Pharao Menephta beklimpt Aegypte's troon	c. 1330
Begin der Jaartelling van Menephta	1322
Uittocht van Moses uit Aegypte	1314
2°. Van den Uittocht tot aan de Verdeeling des Rijks.	
(1314—957 vóór Chr.)	
Josuah verovert Palaestina en verdeelt het	c. 1270
Achtjarige overheersching der Assyriërs en van Khoeshan Rishathaim	1231—1223
Othniël, eerste Richter	
Palaestina vormt eene Stam- en Statengroep met afwisselende vrijheid en onderwerping aan de naburen. Geschiedenis van stam-aangelegenheden zonder bepaalde chronologische opgaven.	
Samuël, laatste Richter	
Saul, eerste Koning over Israël	c. 1060—1040
Hij overwint de Philistijnen	
David, zijn Opvolger	c. 1040—997
Jerusalem, hoofdstad van het Israëlitisch Koningrijk	
Uitbreiding van 't Rijk door veroveringen	
Salomo, David's opvolger	997—957
Uitbreiding van het Rijk noordwaarts tot aan den Euphraat	
Zevenjarige Tempelbouw	993—986
Dertienjarige Paleisbouw	986—973
Dood van Salomo. Opstand van Jerobeam. Afval der tien Stammen van het Rijk	957

3°. Van den afval der tien Stammen tot aan de troonsbeklimming van Athalja en Jehu.

(957—868 vóór Chr.)

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.	Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Rijk van Juda.		Rijk van Israël.	
Rehabeam, Koning van Juda	957—940	Jerobeam, Koning van Israël	957—936
Plundering van tempel en paleis te Jerusalem door Pharao Sisak (Sheshenk)	954	Sichem, hoofdstad	
Abijam, zoon van Rehabeam	940—937		
Assa, zoon van Abijam	937—897	Nadab, zoon van Jerobeam	936—935
Inval van den Aethiopischen Koning Serach of Osorkon. Diens nederlaag door Assa.	922?	Baësa, Nadab's moordenaar, roeit het gansche geslacht van Jerobeam uit	935—912
		Tirtza, hoofdstad van Israël.	

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.	Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Rijk van Juda.		Rijk van Israël.	
Bond met Benhadad I van Damaskus		Oorlogen met de Damasceenen.	
		Elah († door Simri, † door Tibni)	912—911
		Omri verdrijft Tibni en heerscht	911—900
		Bouw van Samaría. . .	906
Jhosaphath, zoon van Assa.	897—876	Achab, zoon van Omri . .	900—881
Bond met Israël tegen Damaskus.		Zijne gemalin Jesabel, dochter van Ithobal van Sidon. Algemeen overwicht der Afgoderij. Elías de Propheet. Achab en Ithobal onderdanen van Kawoes II van Assyrië (924—874 vóór Chr.). Nederlaag van Benhadad II.	885
Slag bij Ramot-Gilead. . . .	881	Achab sneuvelt in den slag bij Ramot-Gilead tegen Benhadad	881
		Afval der Moabieten	
Jhoram, zoon van Jhosaphath.	876—869	Achasja, zoon van Achab.	881—880
		Jhoram, zoon van Achab .	880—868
		Beleg van Samaría door Benhadad II van Damaskus; diens nederlaag. Hasaël zijn opvolger. Nieuwe krijg met Damaskus	c. 870
Achasja, zoon van Jhoram.	869—868	De propheet Elisa, kweekeling van Elías, spoort Jehu tot opstand aan.	
Achasja van Juda en Jhoram van Israël worden door Jehu en de eedgenooten overvallen, Jhoram gedood, Achasja doodelijk gewond.			868

4°. Van de troonsbeklimming van Athalja en Jehu tot aan de Wegvoering der tien Stammen.

(868—708 vóór Chr.)

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.	Gebeurtenissen.	
Rijk van Juda.		Rijk van Israël.	
Athalja, moeder van Achasja.	868—862	Jehu	868—840
Jhoas alleen ontkomt aan de vervolgingen zijner grootmoeder. De priester Jhojada doet de laatste vallen en maakt Jhoas tot Koning.	862	Vernietiging der Baal-priesters..	
Jhoas.	862—823	Jehu volgens de Spijker-opschriften Vasal van Divanoebara (Kawoes III, 874—834), Keizer van Assyrië. . . . . -	
Hasaël van Damaskus rukt tegen Jerusalem op. Zijn aftocht door schattingen gekocht. .		Hasaël van Damaskus verovert de landen generzijds de Jordaan.	

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.	Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Rijk van Juda.		**Rijk van Israël.**	
		Jhoachas, zoon van Jehu.	840—825
Heerschappij der priesterpartij.		Zware oorlogen van het uitgeputte land met Hasaël en Benhadad III van Damaskus.	
Amasia, zoon van Jhoas. .	823—795	Jhoas, zoon van Jhoachas.	825—809
Rampspoedige oorlog tegen Israël		Herstel van Israëls macht. .	
Nederlaag bij Bet-Shemesh. Gevangenneming des Konings		Voorspoedige kamp met Benhadad en de Syriërs. Inneming en brandschatting van Jerusalem door de Israëlieten	
		Jerobeam, zoon van Jhoas.	809—758
Usia, zoon van Amasia . .	795—743	Zegevierende uitbreiding van Israël naar Hamath en Damaskus.	
Herstel van den Staat. . . .			
De Propheet Hosea.			
Versterking van Jerusalem .		De propheet Amos..	
		Sacharja, zoon van Jerobeam, na eene regeering van 6 maanden vermoord..	
		Ondergang van 't geslacht Jehu.	758
		Menachem.	757—746 (744?)
Phoel of Phul (Khosrew II), van 768—752 v. Chr., Keizer van Assyrië.		Phoel of Phul trekt op tegen Israël, dat den vrede koopt. Na diens dood handhaaft Tiglath-Pileser zich in de opperheerschappij over Israël.	745
Tiglath-Pileser (Khosrew III, 752—725), zijn opvolger. .			
		Pekachja, zoon van Menachem.	746—744
		Twee maanden na zijns vaders dood wordt hij vermoord door den wagenmenner . .	
Jotham, zoon van Usia. .	743—728	Pekach.	744—716
Onder hem treedt Jesaïas op. Retzin van Damaskus en Pekach van Israël staan tegen Tiglath-Pileser op, en rukken op tegen Juda. Jotham sterft.	728	Hij wordt onderworpen door Tiglath-Pileser (Khorew III, 752—725).. . . . . . Uitdrijving der noordelijkste stammen en van vele Syriërs naar Assyrië.	
Achas, zoon van Jotham .	728—713		
Retzin en Pekach belegeren Jerusalem. Tiglath-Pileser trekt op ter hulpe van Juda, verovert Damaskus, doodt Retzin en onderwerpt zoo wel Juda als Israël aan zich. Uitdrijving der Damasceenen en noordelijke Israëlieten naar den Koer.			727—726
Dood van Tiglath-Pileser. Iran's afval van Assyrië.			725
De propheet Nahum voorspelt de verwoesting van Assyrië's hoofdstad Niniveh (Chalah).			721

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.	Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Rijk van Juda.		Rijk van Israël.	
Hiskijah, zoon van Achas.	713	Hoshea, moordenaar van Pekach	716—708
Afschaffing der afgodendienst, vooral van de koperen slang van Moses. .		Bond met den Pharao So (Sevech, 716—704 v. Chr.) .	

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Salmanassar (725—706) trekt op tegen Israël.	711
Wegvoering der tien Stammen naar Medië, Chalah enz.	708
5°. Het Koningrijk Juda sedert den ondergang van het Rijk der tien Stammen tot onder de Persische heerschappij.	
(708—516 vóór Chr.)	
Koning Hiskijah	713—684
Sargon, Koning van Assyrië, verovert Ashdod	
Sanherib's (702—680) Syrische veldtocht	700
Hij dringt tot de grenzen van Aegypte door. Pharao Tirhaka (704—684 v. Chr.) bondgenoot van Juda. De verovering van Jerusalem verijdeld door de pest. Aftocht	699
Hiskijah en Tirhaka sterven in 'tzelfde jaar.	684
Manasse, zoon van Hiskijah.	684—640
Weggevoerd door Sanherib's zoon Asarhaddon (680—667) en gevangen te Babel	673?
Amon, zoon van Manasse.	640—639
Joshiah, diens zoon	639—608
Aanvankelijk onder voogdij van den hoogepriester Jhojakim. . .	
Chiniladan (Nebukadnesar, 647—626 v. Chr.), Koning van Assyrië, beproeft voor het laatst, het Assyrisch Wereld-rijk te herstellen.	
Veldtocht van Holophernes tegen Juda. Diens dood door Judith.	634
Babylonië's afval van Assyrië onder Nabopalassar.	625
Inval der Skythen in Palaestina, en dier overheersching.	625
Zephanja, Habakuk, Jeremia, propheeten.	
Ontdekking van het wetboek en voltooijing der Joodsche hiërarchie door den hoogepriester Hilkia, afschaffing van alle afgodendienst. De tempel te Jerusalem de eenige offerplaats	621
Dood van Joshiah in den slag bij Megiddo	608
Nederlaag van Necho door de Babyloniërs bij Karchemish. . . .	608
Pharao Necho (609—603 v. Chr.) onderwerpt Juda aan zijnen scepter. Jhojakim, zoon van Joshiah, door Necho op den troon geplaatst.	608—597
Niniveh's (Chalah's) ondergang door Cyaxares en Nabopalassar	606
Nebukadnesar belegert Jerusalem voor de eerste maal.	
Wegvoering van den Koning, van Daniël en van vele aanzienlijken.	
Begin der zeventigjarige gevangenschap.	605
Nebukadnesar, Koning van Babylonië	604
Terugkeer van Jhojakim uit de gevangenschap	602
Waarschuwing van den propheet Jeremia tegen afval. Zijne gevangenschap	599

Gebeurtenissen.	Jaar vóór Christus.
Opstand van Jhojakim. Tweede beleg van Jerusalem door Nebukadnesar.	597
Jhojakim sterft. Zijn zoon Jhojachin met de voornaamsten uit Juda naar Babylonië weggevoerd.	596
Zedekiah, zoon van Joshiah.	596—586
Zedekiah's bond met Aegypte en opstand.	588
Derde beleg van Jerusalem door Nebukadnesar	
Inneming van de stad. De Tempel verbrand. Wegvoering der twee Stammen. Ondergang van 't Rijk van Juda.	586
De propheeten Ezechiël en Daniël.	
Cyrus verovert Babylonië	538
Terugkeer der Joden uit de gevangenschap.	536
Einde van de zeventigjarige Babylonische ballingschap (605—535). Weder-opbouw van den Tempel onder Daríus en Serubabel.. .	521—516
Palaestina, Stadhouderschap van 't Persisch Wereld-rijk..	

Bij den Uitgever dezes ziet ook het licht:

J. KUIJPER, OORSPRONKELIJKE ATLAS DER WERELD, MET TEKST, in 28 afleveringen à 60 Cts. compleet; bevattende elke aflevering minstens eene kaart met de daarbij behoorende tekst in folio; — reeds zijn er vijftien afleveringen verschenen, inhoudende bij den uitgebreiden tekst de volgende kaarten:

Twee wereldkaarten; eene sterrekaart; zes overzigtkaarten: van de menschenrassen, godsdiensten, voedingsgewassen, levenswijzen, zee- en luchtstroomingen, den regenval, de magneet, de bergen, rivieren, meren, doorsnede van de aardkloot enz. enz. — *Europa; Nederland; de Nederlandsche koloniën* met cartons; het *Britsche rijk* met cartons; *Kaart van het Engelsche kanaal* (groot bestek); *Frankrijk* met carton; *Italië* met cartons; *Zweden en Noorwegen* met carton; *Azië* met carton van Palestina, en *Afrika*;

en zullen de volgende afleveringen bevatten:

Noord-Amerika; de vereenigde Staten van N. Amerika; West-Indië; Zuid-Amerika; Nieuw-Holland; Polynesië; Midden-Europa in 4 kaarten; *Spanje, Portugal, Andorra; Rusland en Polen; Turkijë, Griekenland, Ionische Eilanden,* en *Montenegro.*

Gedrukt bij de Wed. H. F. Bakels & C°.